

Šyšos švedkapių radiniai – įvadas į lokalinės istorijos tyrimus

Rasa Banytė-Rowell, Darius Barasa

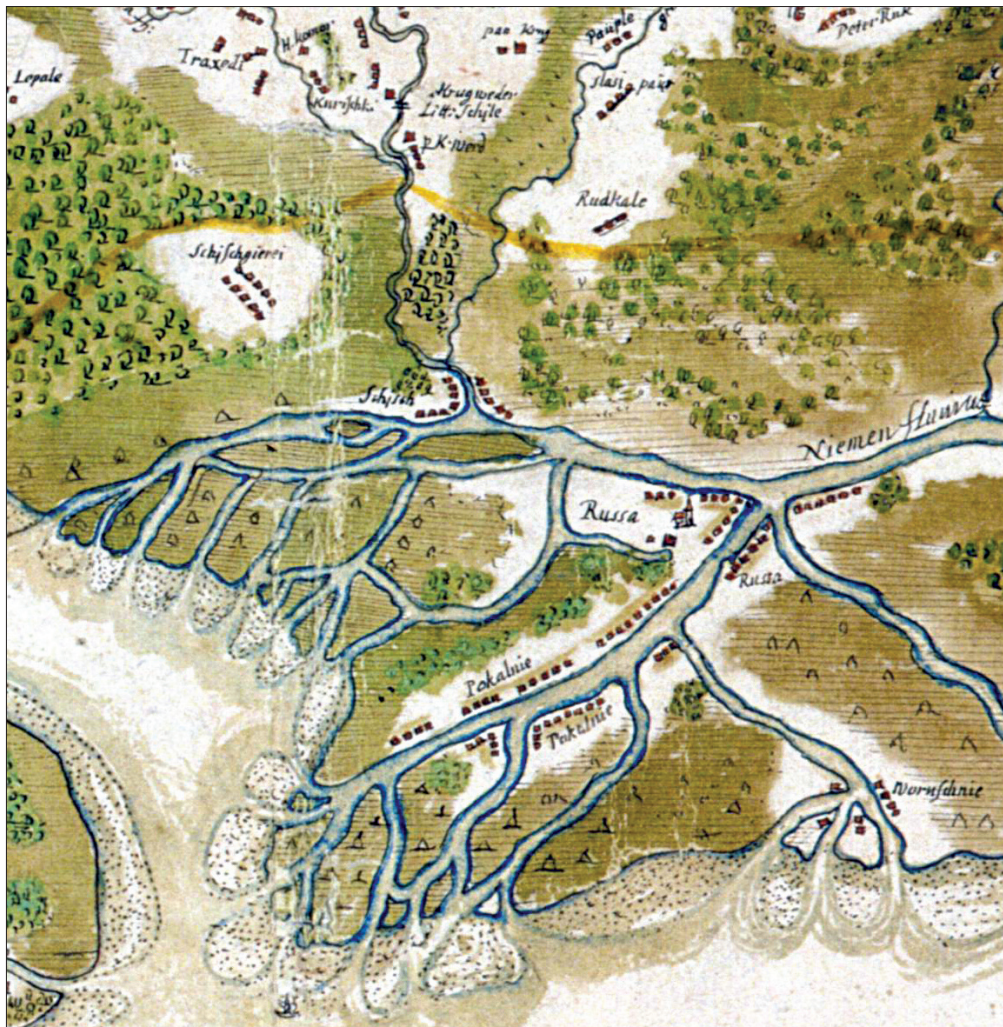
ĮVADAS

Šyšos kaimas (vokiškai Schieß, Sziesze) yra Šilutės rajone, įsikūręs abipus Šyšos upės, ten, kur ji įteka į Atmatą. Šyša yra 5 km į PV nuo Šilutės ir 3 km į Š nuo Rusnės. Tai senas Rytų Prūsijos kaimas, kuriame 1540 m. minima buvus 16 sodybų ir 2 samdiniai. Šyša priklausė Rusnės parapijai (Safronovas, 2009). Reikia nepamiršti, kad tik šiais laikais mums upės be tiltų yra kliūtis. Tai liudija ir šiuolaikinis Šyšos kaimo administracinis suskirstymas: kairioji pusė priklauso Šilutės seniūnijai, o dešinioji – Kintų. Ilgus šimtmečius Šyšos upė, skirianti du kaimo krantus, atliko jungiamąją, gatvės ir kelio, funkciją. Šyšos kaimo istorija, matyt, ne mažiau sena nei Rusnės. Jau Vokiečių ordino kelių aprašymuose minima nakvynės vieta prie Šyšos, tik neaišku, ar netoli žiočių (Vaivada, 2012, p. 32). 1648–1653 m. Klaipėdos valsčiaus žemėlapyje yra pažymėtos sodybos kairiajame krante ir smuklė dešiniajame, kuri buvo įsteigta 1615 m. Antroji smuklė Šysoje įkurta 1641 m. (Sembritzki, Bittens, 1920, S. 71). Juozapo Narūnavičiaus-Naronskio Klaipėdos valsčiaus žemėlapyje (apie 1670 m.) matyti septynios sodybvietsės dešiniajame krante ir penkios kairiajame (1 pav.). Apytikriai tokia užstatymo apimtis jau buvo XVI a. pačioje pradžioje. 1511–1520 m. mokesčių mokėtojų sąraše minimi 15 laisvųjų asmenų¹ (Rowell, 2005 a, p. 29–30). Jų pavardės liudija tiek etniškai baltišką, tiek vokišką kilmę. Šiandien Šyša yra tik turizmo sezonu atgimstantis kaimas, o vėlyvųjų Viduramžių ir naujųjų laikų sandūroje ši vietovė buvo strategiškai puiki vieta „nusėsti pinigams“, kurie ne visada būdavo „švarūs“. Štai 1511–1525 m. datuojamame dokumente Klaipėdos valdžia skundžiasi, kad

žemaičiai iš Palangos ir Šventosios nelegaliai plaukioja Kuršių mariose, aplenkdami du tarp Ordino ir Lietuvos sutartus muitų punktus Klaipėdoje bei Ragainėje ir naudodamiesi keliais per Rusnę, Viešvilę, Svencelę, Ventę, Neringą (Rowell, 2005 b, p. 47, 68–69). Taigi Šyšos (kartais vadinamos Šyšiais, Šyšais) kaimo istorija verta atidesnio dėmesio, o atsitiktiniai radiniai iš Šyšos kaimo Švedkapių, kuriuos čia aptarsime, tam galėtų būti viena iš paskatų.

Šyšos Švedkapių lokalizacija yra tik iš dalies aiški, nors greičiausiai turėtume pasikliauti nuorodomis į šių senkapių, kurie 1972–1984 m. saugoti kaip vietinės reikšmės archeologijos paminklas, tuometinę lokalizaciją. Paminklų sąraše „Šyšių senkapis“ turėjo numerį AV-1387, tačiau jame jis buvo pažymėtas žvaigždute, reiškiančia, kad pokario metais objektas archeologinių ekspedicijų nebuvo lankytas (Lietuvos TSR, 1973, p. 303). Kultūros paveldo centre yra saugomas Šilutės rajono archeologijos paminklų kartografavimo ir žvalgymo darbų aktas, datuotas 1984 m. birželio 17 d., kuriame Šyšos senkapį AV-1387, vadinamą Švedkapiais, numatoma išbraukti iš archeologijos paminklų sąrašo kaip kaimo kapinės. LTSR kultūros ministerijos kolegijos nutarimu Nr. 135 1984 m. gruodžio 11 d. tai ir buvo padaryta. Nepaisant šio išbraukimo, 1984–1985 m. sudarant žemėlapi „Šilutės rajono Kintų J. Čiulados žuvininkystės ūkis: gamtos, istorijos ir kultūros paminklai“, 1:25 000 masteliu vaizduojamoje Šyšos apylinkėse buvo pažymėta Švedkapių vieta (šifras 136sg) (2 pav., viršuje). Šis žemėlapis saugomas valstybės įmonės Valstybės žemės fondas archyve. Vykstant šiems darbams buvo sudarytas „Lietuvos TSR Šilutės rajono gamtos, istorijos ir kultūros paminklų katalogas. Gamtos, istorijos ir kultūros paminklai bei saugotini objektai kartografuoti 1984 m.“, kuriame Šyšos kaimo kapinės, vadinamos Švedkapiais, buvo aprašytos esančios 120 m į P nuo kelio Šilutė–Krokų Lankos, 1,0 km į ŠR nuo Rupkalvės upelio santakos

¹ Pawel Swirmach, Peter Jawnels, Kawkritte, Valentyne Kanth, Herman Lule, Jan Weisse, Andre Wißte, Schritze, Hans Bischoff, George Mystaycke, Rudewille, Herman Ployns, Jan Warkyke, Marius Talutcz, Schmidt.

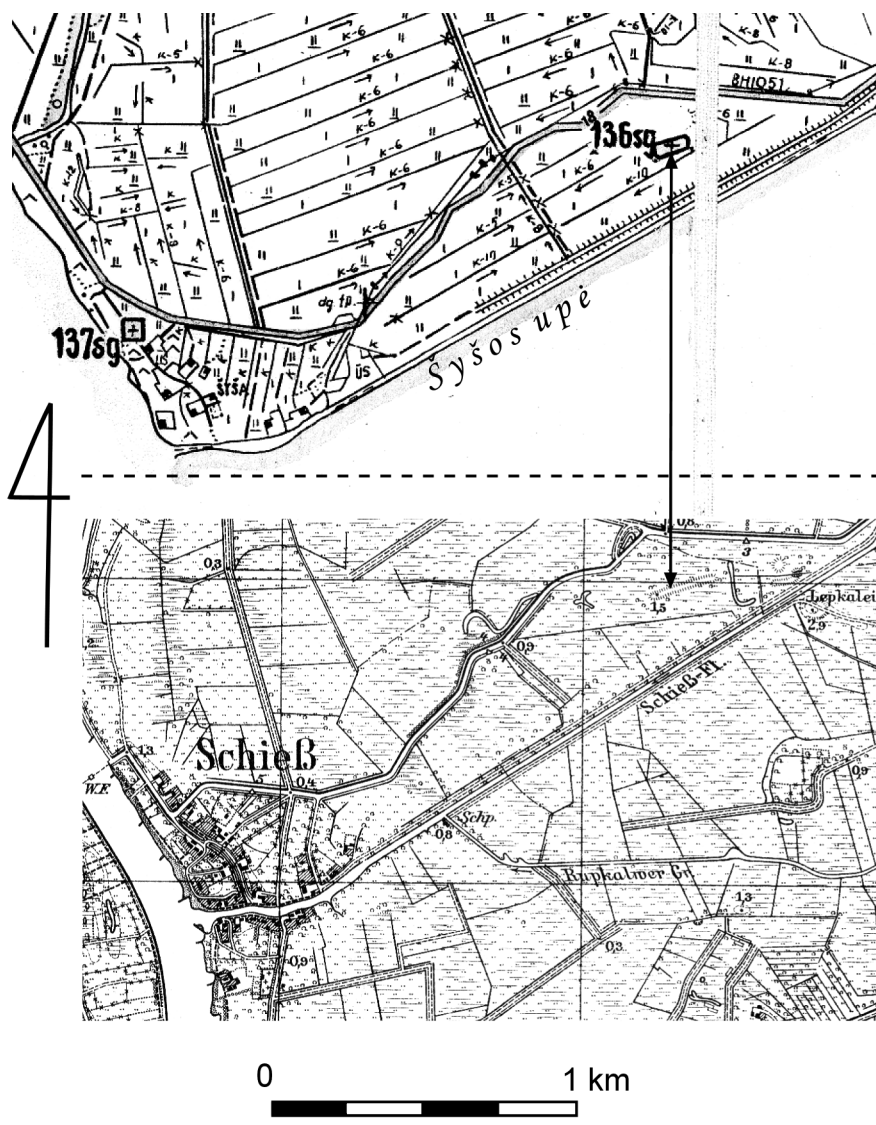
1 pav. Juozapo Narūnavičiaus-Naronskio Klaipėdos valsčiaus žemėlapiio fragmentas (apie 1670 m.), kuriame matyti Šyšos (Schisch) kaimas

Fig. 1. Part of Juozapas Narūnavičius-Naronskis' Map of the Memel District (ca 1670) showing the village of Schisch (Šyša).

su Šyšos upe, kultūrinėje pievoje. Kapinės yra apie 150×40 m dydžio neaukštoje kalvelėje, apaugusios žole. Ribos nustatytos apytikriai (Katalogas, 1986 š, p. 84). Naudojantis minėtu Kintų J. Čiulados žuvininkytės ūkio žemėlapiu (1:25 000) galima Švedkapių kalvelę identifikuoti 1912 m. (arba to paties pagrindo 1939 m.) Šyšos apylinkių žemėlapyje (2 pav., apačioje). Tai pailga kalvelė, kurios aukštis virš jūros lygio yra 1,5 m. Ji išsiskiria iš Šyšos apylinkėms būdingų žemumų, todėl laidojimo vietai tinkama. Tačiau šiame straipsnyje nekelsime tikslo galutinai nustatyti Šyšos Švedkapių vietą. Tam ateityje reikia atlikti žvalgomuosius archeologinius tyrimus. Švedkapių lokalizacijos klausimą kiek supainioja 1929 m. rašytas šilutiškio

Bratkaus laiškas apie Švedkapių (arba Maro kapelių) radinius Šyšos kairiajame krante (žr. atskirą straipsnio skyrelį). Tikėtina, kad Bratkus nežinojo krantų įvardijimo „kairysis“ ar „dešinysis“ taisyklės; be to, ne jis, o jo brolis iškasė toliau aptariamus radinius. Vis dėlto ateityje archeologiškai žvalgant Šyšos kaimą nereikėtų užmiršti ir šios Bratkaus nuorodos.

Mūsų straipsnio tikslas visų pirma yra paskelbti radinius iš Šyšos Švedkapių, kurie buvo nupiešti Bratkaus 1929 m. laiške, ir tuos, kurie 1954 m. buvo surasti melioratorių. Siekiame šiuos radinius pristatyti, pateikdami analogų tiek iš Nemuno deltos regiono, tiek iš Rytų Pabaltijo. Kitas uždavinys yra Šyšos Švedkapių vardo tradiciją ir ten rastas įkapes susieti su

2 pav. Viršuje – žemėlapis „Šilutės rajono Kintų J. Čiulados žuvininkystės ūkis: gamtos, istorijos ir kultūros paminklai“ (1984 m.) fragmentas, vaizduojantis dešinįjį Šyšos krantą su pažymėta Švedkapių (šifras 136sg) ir sunaikintų Šyšos kaimo kapinių (šifras 137sg) vietomis (pagal VIVŽF archyvo Nr. 8-01-48). Apačioje – 1912 m. topografinis žemėlapis. Linija su rodyklėmis rodo Švedkapių vietą

Fig. 2. Above – Part of a map „Šilutės rajono Kintų J. Čiulados žuvininkystės ūkis: gamtos, istorijos ir kultūros paminklai“ (1984) showing the right side of the village of Šyša with the Švedkapių (136sg) and desecrated village cemetery (137sg) (VIVŽF Archive No. 8-01-48). Below – 1912 topographical map showing the site of the Švedkapių.

kai kuriais žinomais vietos istorijos faktais, aprangos taisyklėmis, taip pat įterpti archeologiniais laikomus radinius į lokalinės istorijos šaltinių bazę.

RADINIAI ŠYŠOJE 1929 METAIS

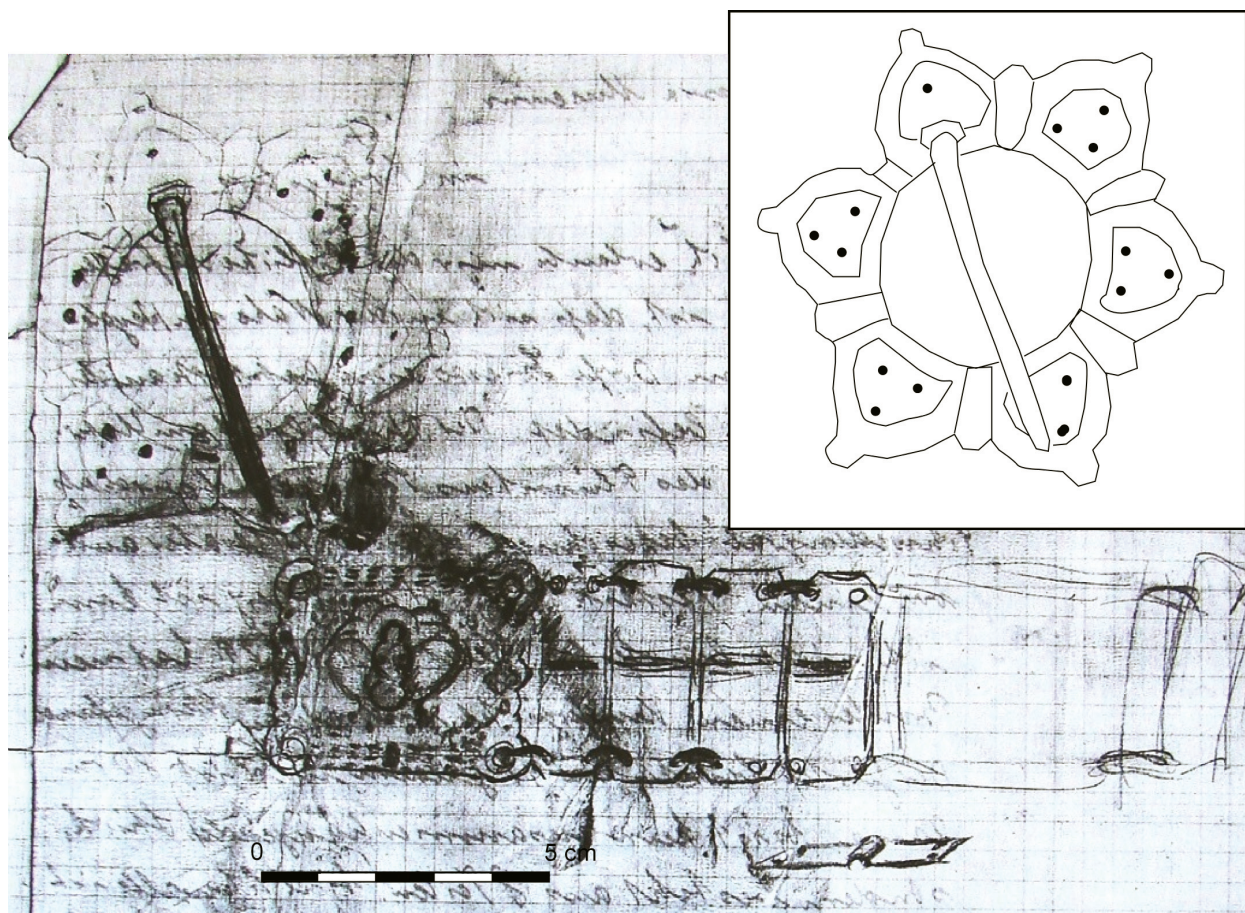
Turbūt pirmąkart profesionalius muziejininkus duomenys apie Šyšos kaime esančius Švedkapius pasiekė 1929 m. Apie tai sužinome iš šilutiškio medicinos studento H. Bratkaus „Prussia“ muziejui Karaliaučiuje 1929 m. rugpjūčio 1 d. laiško, kuris šiuo metu saugomas Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejaus archyve (SMB-PK/MVF, PM-IXd 1, PM-A 1588/1)². Laiške H. Bratkus kreipiasi į „Prussia“ muziejų klausdamas, ar gali taip būti, kad netoli Šilutės, Šyšos kaime, buvo surastas švedų laikų kapas. Radavietę jis apibūdina kaip kalvą Šyšos upelio žemutinėje tėkmėje, kairėje pusėje, kuri vadinama „Švedų kapais“ (Schwedengrab) arba Maro kapinaitėmis (Pestkirchhof). 1929 m. liepos 17 d. H. Bratkaus brolis čia rado varinį diržą ir „žvaigždę“. Diržas susidėjo iš 44 narelių ir buvo 80 cm ilgio. Jis buvo sutrūkinėjęs į 8 dalis, su sagtimi. Be to, rasta 27 cm grandinė. Kadangi H. Bratkus fotoaparato neturėjo, tai pabandė šiuos radinius laiške nupiešti (žr. 3 pav.). Laiškas baigiamas klausimu, ar „Prussia“ muziejus norėtų šiuos radinius įsigyti. Archyvo byloje saugoma muziejaus atsakymo H. Bratkui kopija (1929 m. rugpjūčio 7 d.). Laiške prašoma atsiųsti radinius į Karaliaučių ekspertizei. Jeigu jie muziejui pasirodys vertingi, tai jis juos

pasiliks ir atlygins nuostolius. Kitu atveju radinius grąžins. Atsakyti H. Bratkui į klausimą, ar aptariamai kapai Šilutės apylinkėse buvo „Švedkapiai“ ar „Maro kapeliai“, muziejininkai parašė atsakyti negalintys. Tolesnis H. Bratkaus brolio radinių likimas nežinomas – neaišku, ar radiniai vis dėlto pasiekė Karaliaučių.

H. Bratkaus piešinyje, kurio vaizdą gadina iš kitos laiško popieriaus pusės persigėręs rašalas, vaizduojama segė yra iš pirmo žvilgsnio panaši į šešiakampę žvaigždinę segę, tačiau jos forma savita (3 pav.). Segės „spinduliai“ ne trikampiai, o užapvalintų žiedlapių formos, neryškius jų smaigalius pabrėžia ataugėlės. Spindulių viduryje nupiešta po tris taškus, rodančius, kad segės lapeliai ne ažūriniai. Dviguba pakraščio linija, greičiausiai, paryškina vidinės lapelio dalies įdubimus, kurie puošti taškais. Ši puošybos maniera Šyšos segę sieja su šešiakampių žvaigždinių 1-ojo varianto segių ornamentika. Tokios segės datuojamos XIV a. pabaiga–XV a. pirmąja puse (Svetikas, 2009, p. 229–231, pav. 236:1, 8, 9, 10). Pagal formą Šyšos segė artimesnė rozetinėms segėms, tačiau šių lapeliai apskriti, be ataugėlių ir kiauraviduriai. Tarp lapelių esantys gumbeliai-taurėlapiai taip pat būdingi rozetinėms segėms. Kampuota lapelių forma pasižymi septynlapė rozetinė 2-ojo varianto segė, pagal Eugenijaus Svetiko tipologiją skiriama XV a. pirmajai pusei. Kai kurios kitų potipių rozetinės segės buvo paplitusios iki XVI a. (Svetikas, 2009, p. 180–193, pav. 189:1). Galime daryti prielaidą, kad Šyšos šešialapė segė, kurios forma ir ornamentika tarsi sudaro žvaigždinės ir rozetinės segės mišinį, kilo iš XIV a. pabaigos–XVI a. pradžios kapo.

H. Bratkus laiške nupiešė ne visą sudėtinį metalinį diržą, tik išryškino didesniųjų horizontalių stačiakampių plokštelių ornamento piešinį ir diržo jungimo būdą (3 pav.). Tarp didesniųjų plokštelių driekėsi mažesnės stačiakampės vertikalios plokštelės, o visi diržo elementai jungti vielos grandelėmis, įvertomis į plokštelių kampus. Diržas pagal konstrukciją akivaizdžiai panašus į Rusnės senkapiuose prie bažnyčios moterų kapuose surastus diržus, kurie tyrinėtojo Raimondo Sprainaičio buvo datuoti XVII a. (Sprainaitis, 1991, p. 67, pav. 1:3, 4:1). Šyšos diržo plokštelių ornamento motyvas išryškėja, apžiūrėjus panašų diržo apkalą, rastą tuose pačiuose Švedkapiuose 1954 m.

² Originalus tekstas: *Heydekrug d. I. VIII. 29. An das Prussia Museum in Königsberg. Ich erlaube mir die höfliche Anfrage, ob es möglich ist, daß sich in der Nahe von Heydekrug bei dem Dorfe Szisze eine Grabstätte aus der Schwedischenzeit befinden. Der Hügel liegt am Unterlauf (links) des Flüsschens Sziesze und wird als „Schwedengrab“ bezeichnet. Man spricht aber auch von einem Pestkirchhof. Was richtig ist, kann ich nicht beurteilen. Jetzt am 17.VII.29 hat mein Bruder einen Kupfergürtel und einen Stern gefunden. Der Gürtel besteht aus 44 Gliedern und ist 80 cm lang. Es ist kein zusammenhängendes Stück, sondern besteht aus 8 Teilen. Eine Schnalle ist vorhanden. Ausserdem eine Kette die 27 cm lang ist. So mir ein Photoapparat nicht zur Verfügung steht, werde ich versuche, die Sachen zeichnerisch wiederzugeben. Ein Frage Sie nun, ob Sie die Sachen zu erworben wünschen. Hochachtungsvoll Stud med. dent. H. Bratkus.*

3 pav. H. Bratkaus 1929 m. laiške „Prussia“ muziejui nupiešti Šyšos Švedkapių radiniai: viršuje kairėje segė, žemiau metalinio diržo fragmentas. Baltame lauke pavaizduoti segės kontūrai pagal H. Bratkaus piešinį (pagal SMB-PK/MVF, PM IXd 1, PM-A 1588/1). Mastelis žymi piešinio dydį

Fig. 3. Letter from H. Bratkus to the Prussia Museum, 1929 with sketch of the Šyša finds: top left – brooch; below – fragment of a metal belt. The outline of the brooch is shown according to Bratkus' sketch (according to SMB-PK/MVF, PM IXd 1, PM-A 1588/1). The scale shows the size of the sketch.

1954 METŲ RADINIŲ IŠ ŠYŠOS KAIMO ŠVEDKAPIŲ APRAŠYMAS

Šyšos Švedkapiai kaip laidojimo paminklas Šilutės muziejininkams buvo žinomas bent jau nuo XX a. šešto dešimtmečio pradžios. Šilutės muziejuje saugoma Švedkapių nuotrauka (inv. Nr. 169-F), padaryta 1953 m. spalį B. Ščeponavičiaus (4 pav.). Tuo metu jie buvo iš dalies apaugę krūmokšniais. Šilutės melioratoriai Šyšos Švedkapiuose 1954 m. liepos 14 d. dėl nežinomų priežasčių atliko žemės darbus. Prie griaučių aptiktus radinius jie perdavė tuometinio Šilutės muziejaus direktoriaus Felikso Maksvyčio žmonai Anei

Maksvytienei, iš kurios rankų daiktai perėjo minėtam muziejui. Radiniai ir jų radimo aplinkybės perdavimo akte Nr. 31, 1954 m. rugpjūčio 27 d. aprašomos trumpai: „1. žalvarinės saktys trys ir 9 geležinės vinys kartu su žmogaus kaukolių likučiais. Rasta 1954 m. liepos mėn. 14 d. Atkasė 3 kapus melioracijos valdybos darbininkai.“ Nors akte nurodomos „trys žalvarinės saktys“, iš tikrųjų tai dvi žiedinės segės ir viena diržo užsegimo plokštelė. Visi šie dirbiniai pagaminti iš vario lydinio. Melioratoriai taip pat surinko 9 geležinės vinis. Prie segių ir užsegimo plokštelės jos nebuvo saugomos, todėl čia jų negalime aprašyti.

4 pav. Šyšos Švedkapiai 1953 m. B. Ščeponavičiaus nuotrauka iš Šilutės muziejaus fondų (ŠM 169-F)

Fig. 4. Švedkapiai at Šyša, 1953 (photo: B. Ščeponavičius, Šilute Museum, SM 169-F).

1. Žiedinė segė, iš vario lydinio, Šilutės muziejaus inv. Nr. A497 GK 836 (5:1 pav.).

Jos skersmuo 6,5 cm. Vidurio kiaurymės skersmuo 3,6 cm. Skardos storis 0,08 cm. Adata neišlikusi. Šeši segės lankelyje išdėstyti iškilimai-burbuliukai yra skardoje išspausti iš blogosios pusės. Jų pagrindą juosia įmušti taškai. Segės lankelis tarp burbuliukų puoštas išgravuotu geometriniu-augaliniu ornamentu, kurį sudaro keturi kryžmai išdėstyti apskritimai, o jų viduryje – centrinis mažesnis apskritimas. Tarp didesnių apskritimų yra išraižytos keturios mažos „akutės“. Šis motyvas, nors ir susideda iš paprastų elementų, primena schematizuotą gėlės žiedą.

2. Žiedinė segė, iš vario lydinio, Šilutės muziejaus inv. Nr. A 498 GK 837 (5:2 pav.).

Jos skersmuo 5,6 cm. Vidurio kiaurymės skersmuo 2,6 cm. Skardos storis 0,1 cm.

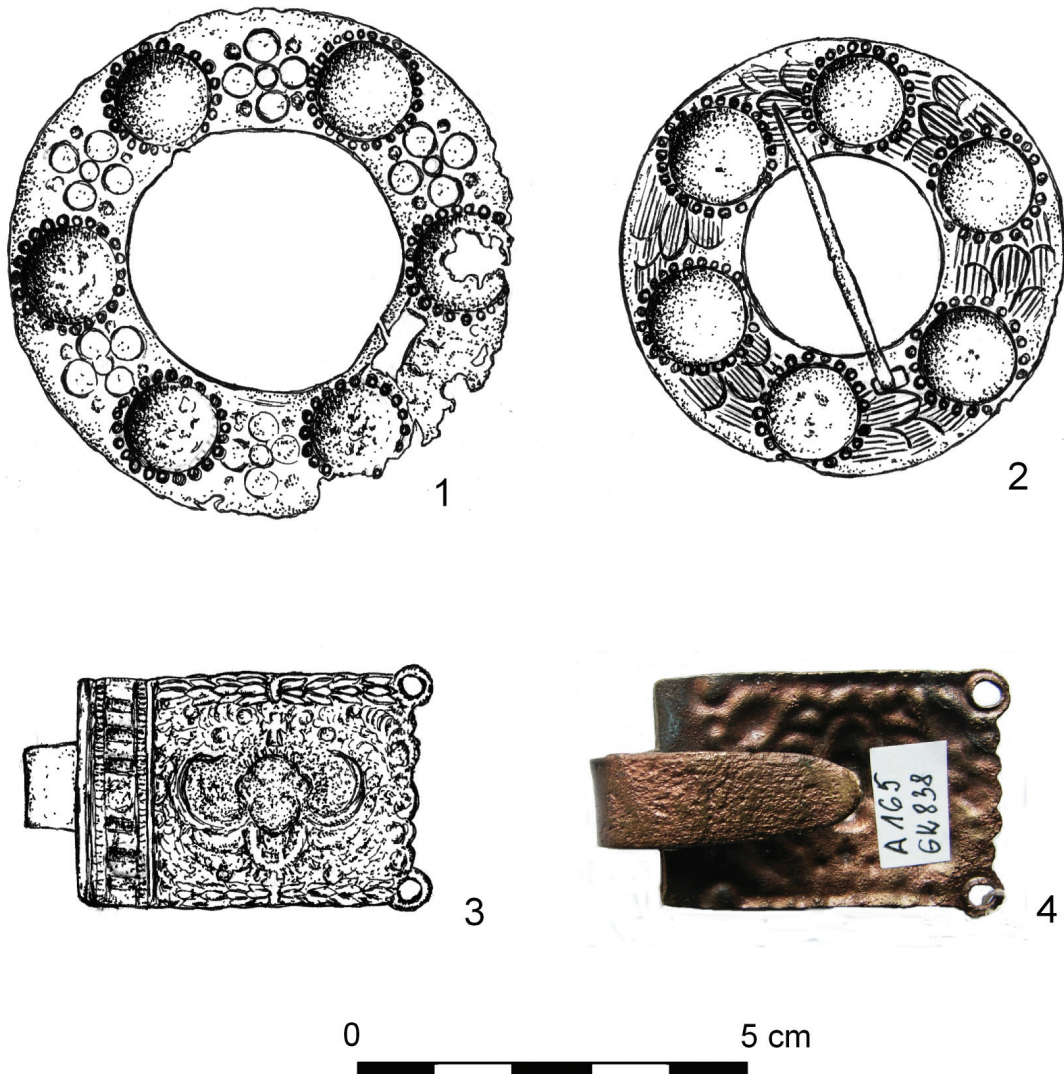
Šeši segės lankelyje išdėstyti iškilimai-burbuliukai yra skardoje išspausti iš blogosios pusės. Jų pagrindą juosia įmuštos mažos keturkampės duobutės. Tarp burbuliukų segės lankelis išgravuotas augaliniu or-

namentu, šiuose protarpuose sukomponuotu iš 3–4 lapelių. Adata įverta į segės vidiniame pakraštyje iškirptą keturkampę kiaurymę.

3. Diržo plokštelė su kilpele užsegimui, iš vario lydinio, Šilutės muziejaus inv. Nr. A 165 GK 838 (5:3, 4 pav.).

Keturkampės plokštelės dydis $4,4 \times 3,0$ cm. Kilpelės plotis prie plokštelės krašto 1,2 cm. Skardos storis 0,15 cm.

Plokštelėje išspaustas reljefinis ornamentas, kurį iš karto tiksliai susieti su koku nors aiškiu pavidalu sunku. Centre matyti tarsi veido su plaukų bangomis ovalas, virš kurio aiškiai išžiūrimas kryžius. Šį ovalą supa tarsi trigubi sparnai. Toks atvaizdas sietinas su cherubino ar amūro pavidalu, kuris labai panašiai buvo vaizduojamas karniziniuose kokliuose. Už tokios sąsajos pastebėjimą esame dėkingi LNM muziejininkei Monikai Dubinskaitei, o už gausų motyvo analogų kokliuose parinkimą ir jų chronologijos nurodymą – archeologui dr. Kęstučiui Katalynui. Šių kolegų ekspertizės padėjo identifikuoti neaiškų Šyšos plokštelės

5 pav. 1954 m. melioratorių aptikti radiniai iš Šyšos Švedkapių, saugomi Šilutės muziejuje: 1 – žiedinė segė ŠM A497 GK 836; 2 – žiedinė segė ŠM A498 GK 837; 3, 4 – diržo plokštelė ŠM A165 GK 838, vaizdas iš abiejų pusių. 1–4 – vario lydinys. Piešė R. Banytė-Rowell ir A. Ruzienė

Fig. 5. Finds found by workmen at Šyša in 1954, now held by Šilute Museum: 1 – ring brooch ŠM A497 GK 836; 2 – ring brooch ŠM A498 GK 837; 3, 4 – belt plate ŠM A165 GK 838, seen from both sides, 1–4 are of copper alloy. Pinxit R. Banytė-Rowell, A. Ruzienė.

piešinį ir leido mums suprasti jo motyvą. Cherubinų-amūrų mada kokliuose atsispindi nuo XVI a. pabai-gos–XVII a. (Tautavičius, 1969, p. 12, pav. 18).

Šilutės muziejuje saugoma diržo plokštelė yra beveik analogiška nupieštajai šilutiškio H. Bratkaus 1929 m. rugpjūčio 1 d. laiške, pasiūstame į „Prussia“ muziejų Karaliaučiuje (SMB-PK/MVF, PM-IXd 1, PM-A 1588/1) (3 pav.). Tikrai H. Bratkaus piešinyje plokštelė yra iš diržo vidurinės dalies, t. y. tarpinė sta-čiakampių neornamentuotų plokštelių eilėje, todėl turi

skylutes keturiuose kampuose jungiamiesiems vielos nareliams įverti. Šilutės muziejaus plokštelė inv. Nr. A 165 GK 838 yra skirta užsegimui – t. y. paskutinė vie-name diržo gale.

1929 ir 1954 m. radiniai liudija, kad Šyšoje su vienodo tipo diržais buvo palaidoti bent du mirusieji. Taigi tokia mada sename Nemuno deltos kaime buvo neatsitiktinė. Tai byloja ir Rusnės senkapių radiniai, kuriuos aptarsime toliau.

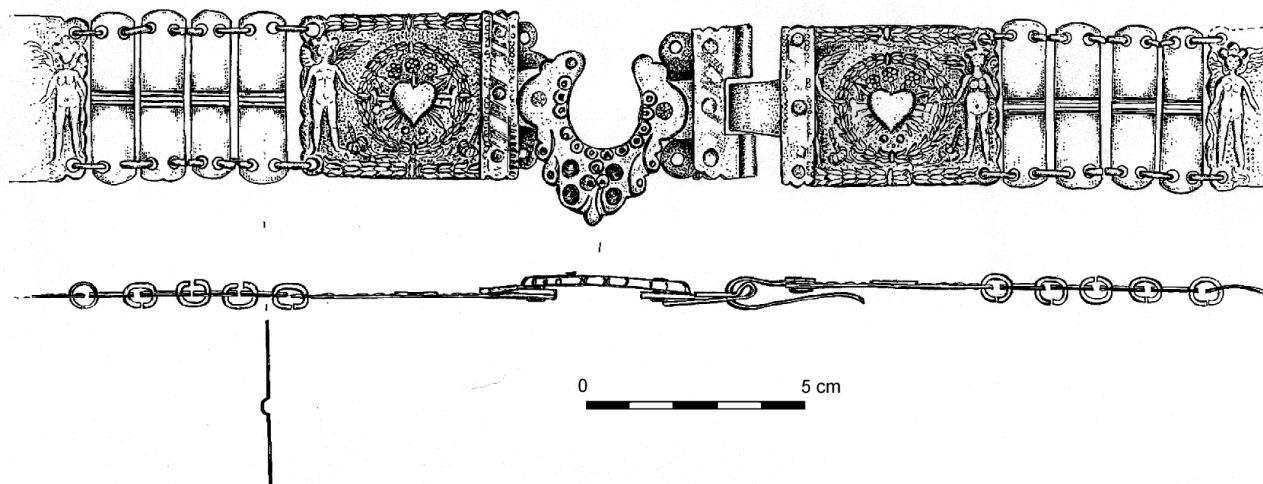
TURTINGOS IR ARTIMOS KAIMYNĖS RUSNĖJE

Šyšos Švedkapiuose rasti diržai savo konstrukcija ir dekoro elementais labai panašūs į prabangius diržus iš Rusnės senkapio prie bažnyčios, kuriuos 1984 m. žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų metu atrado archeologas Raimondas Sprainaitis (Sprainaitis, 1985 š; Sprainaitis, 1986). Tyrinėtojas pagal kapuose ir jų aplinkoje rastas monetas preliminariai 26 sveikus ir šiek tiek apardytus bei 23 visiškai sunaikintus kapus datavo XVI a. pabaiga–XVIII a. (Sprainaitis, 1986, p. 99). Iš Rusnės senkapių turtingumu išsiskyrė moterų kapai. Ilgai netrukus po archeologinių kasinėjimų R. Sprainaitis paskelbė išskirtinius šių kapų radinius. Juos datavo XVII a. (Sprainaitis, 1991). Sudėtiniai diržai iš vario lydinio plokštelių (kai kurios jų buvo sidabruotos) ir narelių buvo rasti net keturiuose moterų kapuose (Nr. 3, 4, 14, 18), o viena diržo plokštelė aptikta atsitiktinai (Sprainaitis, 1985 š, pieš. 1B, 2C, 4A, 5A; Sprainaitis, 1991, pav. 1). Po tyrinėjimų radiniai greitai pateko į restauratorių rankas, o dabar saugomi Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus fonduose. Būtent LNM Archeologijos skyriaus kartotekoje labai kokybiškai nupiešti diržų piešiniai gerai parodo tokio tipo diržų metalinių detalių jungimo principą (žr. 6 pav.). Visų keturių Rusnės kapų diržų didesnėse plokštelėse išspaus-tas vaizdas buvo labai panašus: centrinėje dalyje matyti strėlėmis perversa širdis su žiedų puokšte viršuje ir su-pama vainiko, o abipus jo stovi nuogos žmonių figūros su sparnais (profaniški angelai?). Tik viena atsitiktinai rasta diržo plokštelė (lauko Nr. 63) buvo puošta geometriniais ir augaliniais motyvais (Sprainaitis, 1985 š, pieš. 5:1)³. Šyšos diržų didesnių plokštelių puošybos motyvas kitoks, tačiau tiek jų, tiek Rusnės diržų plokštelių pagrindinis štampuotas piešinys yra aprėmintas tokia pačia augalinio ornamentu juoste, sudaryta iš trilapių elementų. Šilutės muziejuje saugomos Šyšos diržo

plokštelės pakraštys prie kilpelės puoštas šiek tiek iškilų keturkampelių eile. Tuo pačiu būdu puošti ir Rusnės diržų užsegimo plokštelių pakraščiai. H. Bratkaus schemiškas piešinys rodo, kad Šyšos diržas buvo jungtas tuo pačiu principu kaip Rusnės diržai: tarp plokštelių su štampuotais atvaizdais grandelėmis iš vielos buvo prijungta keletas (dažniausiai keturios) stačiakampių plokštelių, o toliau vėl dėta didesnė plokštelė „su paveikslėliu“. H. Bratkus pavaizdavo ir horizontalų išlenktą rantelį, kurį turėjo siaurosios plokštelės. Tas pats būdinga ir Rusnės diržams. Šie akivaizdūs panašumai leidžia manyti, kad Šyšos ir Rusnės diržai yra labai artimos chronologijos ir galbūt kilę iš tų pačių juvelyro dirbtuvių. Plokštelės su piešiniu, nors ir labai panašios, nebuvo serijinis meistro darbas. Tai rodo šiek tiek skirtingi plokštelių dydžiai (Rusnės kapo Nr. 3 plokštelės buvo stambesnės nei kituose kapuose rastų diržų, žr. Sprainaitis, 1985 š, p. 38–39, pav. 3B). Tačiau visus čia minėtus diržus sieja tas pats konstrukcinis principas ir ornamentu piešinio „rėminimo“ stilius, todėl galime manyti, kad Rusnės kapai, kuriuose buvo rasti sudėtiniai diržai, savo turiniu, t. y. kitais radiniais, tinka apibūdinti tam pačiam laikotarpiui kaip ir Šyšos diržai. Rusnės papuošalų iš kapų 3, 4, 14, 18 formų kilmė turėtų padėti išaiškinti ir Šyšos radinių mįslę, todėl visų pirma svarbu atkreipti dėmesį, kokios segės buvo rastos šiuose Rusnės kapuose, nes mums rūpi nustatyti ir Šyšos segių analogus. Tiesa, negalima būti užtikrintiems, kad Šyšos segės, dabar saugomos Šilutės muziejuje, kilo iš to paties kapo kaip diržo plokštelė, nes melioratoriai atkasė trejus griaučius. Segių chronologines sąsajas su diržu, galima sa-kyti, verifikuoja Rusnės segės, ten rastos su diržais. Keletas pastabų apie jas.

Rusnės kapuose Nr. 3, 14 buvo rastos sidabrinės paauskuotos žiedinės segės su tuščiaiduriais iškiliais burbulais ant lankelio ir dekoratyvinėmis kiaurymėmis tarp jų (Sprainaitis, 1985 š, p. 38, 40, pieš. 1A, 3A; Sprainaitis, 1991, p. 63, 65–66; pav. 3) (7:1 pav.). Šių segių skersmuo buvo 6,3 cm, t. y. jos panašaus kaip Šyšos žiedinės segės dydžio. Šyšos segės buvo iš vario lydinio, todėl prastesnės ir pigesnės, tačiau jos taip pat turėjo burbulus – bendrą stilistinę bruožą su Rusnės burbulinėmis segėmis. Sidabrinė žiedinė segė iš Rusnės kapo Nr. 4 yra plokščia, burbulų neturi, tačiau atkreiptinas dėmesys į jos išgraviruotą augalinį

³ Įdomu, kad šios diržo plokštelės puošybos būdu labai artimos koklių raštams. Baltarusijos archeologai panašią ornamentiką ant plokštinių koklių vadina „kalstyto metalo“ puošyba. Jos kompozicijai buvo būdinga keturdalė simetrija. Tokie kokliai atsiranda XVI a. antrojoje pusėje, tačiau plačiausiai paplinta XVI a. pabaigoje–XVII a. pirmojoje pusėje (Археология Беларуси, 2001, с. 334, мал. 221:2, 3, 6, 9, 11). Dab. Lietuvos teritorijoje, pirmiausia, Vilniuje šio tipo koklių plitimas taip pat vyko XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje (Tautavičius, 1969, p. 30, pav. 56–57).

6 pav. Metalinio sudėtinio diržo iš Rusnės senkapių moters kapo Nr. 18 priekinė dalis. LNM Archeologijos skyriaus fondai. Vario lydinys, sidabro dangos liekanos. Piešė A. Ruzienė

Fig. 6. Front part of a composite metal belt from Women's Grave 18, Rusnė Old Cemetery. Copper alloy with remnants of silver plating. LNM Archaeological Dept. Pinxit A. Ruzienė.

7 pav. Žiedinės segės iš Rusnės senkapių: 1 – sidabrinė paausiuota segė iš kapo Nr. 3; 2 – sidabrinė segė iš kapo Nr. 18. LNM Archeologijos skyriaus fondai. R. Banytės-Rowell nuotraukos

Fig. 7. Ring brooches from Rusnė Old Cemetery: 1 – Silver gilt brooch from Grave 3; 2 – silver brooch from Grave 18. LNM Archaeological Dept. Photo: R. Banytė-Rowell.

bangelėmis susivijusį ornamentą (Sprainaitis, 1991, pav. 1:2). Taigi Rusnės „diržų horizontui“ būdingas segių paviršiaus graviravimas, kurį randame ir ant Šyšos segių iš Šilutės muziejaus paviršiaus. Šiuo požiūriu taip pat įdomi sidabrinė žiedinė segė iš Rusnės kapo Nr. 18, kuri turi keturis šiek tiek iškilus burbulus, apsuptus spurgeliais, ir tarp burbulų išgraviruotus keturis keturlapius žiedus (Sprainaitis, 1991, pav. 4:4). Iš pirmo žvilgsnio šie žiedeliai primena primityvesnes Šyšos segės (ŠM A497 GK 836) apskritimų kompozicijas, o jos graviravimo būdas panašus į kitos Šyšos segės (ŠM A498 GK 837) puošimo būdą. Remiantis stilistiniais žiedinių Šyšos ir Rusnės segių panašumais, galima daryti prielaidą, kad šios Šyšos segės buvo rastos kartu su diržo plokštele (ŠM A 165 GK 838) arba gretimame chronologiškai artimame kape.

R. Sprainaitis savo straipsnyje apie turtingus Rusnės moterų kapus, kaip sako pats jo pavadinimas, apsisprendė juos skirti XVII a., nors autoriaus pateikti segių analogai (daugiausia iš Latvijos) literatūroje datuojami plačiau – XVI–XVII a. Chronologijos klausimą spręsti nebuvo lengva, nes Rusnės kapuose, kuriuose rasta diržų, nebuvo monetų. Norėtume dar kartą pasekti R. Sprainaičio tyrimų, kurie pagal straipsnio apimtį buvo išsamūs, pėdsakais ir pateikti papildomų duomenų apie panašius radinius.

ŠYŠOS IR RUSNĖS PAPUOŠALŲ STILIAUS ATSPINDŽIAI TOLIMESNIŲ KAIMYNŲ DIRBINIUOSE

Diržai

R. Sprainaitis pažymėjo, kad dabartinės Lietuvos teritorijoje Rusnės tipo sudėtiniai diržai analogų neturi, todėl jie straipsnyje plačiau neaptarti. Tačiau labai svarbi šio autoriaus nuoroda, kad diržai minimi „XVI a. vidurio⁴ Baltazaro Rusovo Livonijos provincijos kronikoje, kurioje, be kitų moterų ir merginų papuošalų, minimos ir puošnios sidabrinės bei paauksuotos juostos su kapšeliais, sveriančios 30–60 lotų (1 lotas – 12,99 g)“ (Sprainaitis, 1991, p. 64, išnaša 12). Neįtikėtina tikslus archeologinis šių rašytinių žinių patvirtinimas rastas prie maždaug 25 metų moters

griaučių Cėsio pilies griuvėsiuose (Latvija). Moteris buvo pasipuošusi sidabrinio diržu, sudarytu iš dviejų priekinių stačiakampių plokštelių ir stambios supintos sidabrinės vielos grandinės (8 pav.). Kartu buvo rastas prabangus siuvinėtas kapšelis, trys geležiniai raktai ir peilis. Kapšelio, kuris buvo puoštas brokato juosta ir siuvinėtas subtiliomis metalo siūlų rozetėmis, turinys taip pat buvo ypatingas. Kapšelyje rasta sidabriniai karoliukai ir kabutis, kalnų kristalo gabaliukas, auksinės grandinės fragmentas, žalvarinis siuvinėjimo antpirštis, sidabrinė šakutė-šaukštas ir trys monetos. Moters žūtis laikas gali būti gana tiksliai datuotas, nes prie griaučių buvo rasta XV–XVI a. monetų, o į kapšelį įdėta vėlyviausių monetų: Rygos miesto šilingų, kaldintų 1571, 1576, 1577 m. Griaučiai gulėjo po griuvėsiais, nenatūralioje padėtyje, todėl Z. Apala daro prielaidą, kad šešeri po griuvėsiais surasti palikai buvo 1577 m. Ivano IV pilies apgulties pasekmė; šie žmonės žuvo užgriuvus patalpos perdangoms (Apala, 1983, p. 17, 19–21, att. 5, 7:1–12, 8, tab. 1). Suprantama, kad Cėsio moteris buvo kur kas aukštesnio rango nei rusniškės, tačiau šis pavyzdys leidžia numanyti, kokia aukštąja mada sekė Prūsijos šiaurinio paribio gyventojos. Cėsio diržas kitoks, tačiau jo sidabrinės plokštelės taip pat graviruotos augaliniu, raitytų linijų raštu, kuris stilistiškai panašus į Rusnės kapo Nr. 4 sidabrinės segės puošybą. Prie Cėsio diržo užsegimo priekyje buvo prikabinas dviejų B raidžių pavidalo kabutis, papuoštas karūnomis. Tai greičiausiai auksakalio ženklas⁵, tarsi koks šiandienis aukštosios mados, kaip antai Coco Chanel, logotipas. Kita vertus, tai galėjo būti savininkės inicialai. Prabangus Cėsio diržas vertas ne tik archeologų, bet ir menotyrininkų tyrinėjimų. Tokio tipo diržai buvo, greičiausiai, aukščiausio luomo aprangos dalis XVI–XVII a. Cėsio plokštelių puošybos stilistikai ir jų jungimo būdai labai artimas kitas sidabrinis grandininis diržas iš Rytų Baltijos regiono, rastas Estijoje, *Kuikatsi* (vokiškai *Löwenhof*) vietovėje. Lobis datuotas XVII a. (Ginters, 1938, p. 145, att. 9). Panašios jungimo konstrukcijos perpintomis grandinėmis XVI a. diržas žinomas iš Berlyno muziejaus (*Museum für Deuts-*

⁴ Baltazaras Rusovas (gimęs 1542/1543 m.) iš tiesų savo kroniką užbaigė 1577 m. įvykiais.

⁵ Pavyzdžiui, prabangus diržas iš Regensburgo lobio Vokietijoje, sprendžiant pagal ženklą CB, apie 1600 m. buvo pagamintas auksakalio Christoph'o Breny (Harder, 2010, p. 9).

8 pav. Sidabrinio diržo, 1974 m. rasto Cėsio pilies (Latvija) griuvėsiuose prie moters griaučių Nr. 2, priekinė dalis (pagal Apala, 1983, att. 8)

Fig. 8. Front part of silver belt found in the ruins of Cesis Castle, 1974 next to Female Skeleton No. 2 (according to Apala, 1983, att. 8).

che *Volkskunde*, RBA 112 273.-/13), o sidabrinis paauskuotas, kuris datuojamas maždaug 1600 m., iš Švedijos (*Nordiska museet*) (Larsdatter: <http://www.larsdatter.com/belts.htm>). Paprastesnė Cėsio tipo diržo iš perpintų grandžių versija iš žalvario buvo rasta Kurše, Kuldigos apylinkėse, senkapio *Mēru kapi* kape Nr. 2, kuris skiriamas XVI a. (Karnups, 1937, p. 110–111, tūb. LXVI:12). Šis radinys turėjo priklausyti vidutinio luomo asmeniui. Kita vertus, Kurše, prie Rygos, *Mazjumprava* (*Jumpravmuīža*) vietojėje, rastas sidabrinis papuošalų lobis išjudina tezę, kad sidabriniai diržai buvo tik diduomenės nuosavybė, pamatus. Šiame lobyje kartu su septyniomis segėmis, keturiais žiedais ir grandinėle su kabučiu buvo rastas sidabrinis diržas iš perpintų grandinių su dviem reljefiniu ornamentu puoštomis plokštelėmis (Ginters, 1938, p. 144–145, att. 7, 8:I, II; Straubergs, 1938, p. 133). Diržo plokštelėje buvo išgraviruotas savininko vardas, metai ir diržo svoris: „HINRICH SMACKAT 1651 28 lot.“ Ant lobia didžiosios burbulinės segės buvo išgraviruota kiek kitokia to paties savininko vardo versija: „HINRICH SCHMAKER.“ Pagal datą dirže ir papuošalų stilių manoma, kad jie

buvo pagaminti XVII a. pirmoje pusėje. Lobis, matyt, paslėptas 1656 m., per rusų antpuolį. Tokią išvadą autoriai daro dėl to, kad lobis rastas kaimynystėje ūkio, kuris, pasak rašytinių šaltinių, XVII a. turėjo vardą Smacker, Schmäckersch, Smakat arba Makat. Smakat šeima buvo Dauguvos žvejai. Ir būtent XVII a. viduryje nutrūksta ūkio priklausomybė šiai giminei, ir vieta imama vadinti Strengi. J. Straubergs daro išvadą, kad Henrikas Smackatis buvo paskutinis ūkio, turėjusio tą vardą, šeimininkas (Straubergs, 1938, p. 135–136).

Ieškant bendraeuropinio konteksto metaliniams moterų diržams iš Rytų Baltijos regiono, ypač svarbus yra Jörgerio straipsnis apie Renesanso epochos moterų segmentinius diržus (Harder, 2010). Toliau pateiksime svarbiausius šio darbo teiginius, pabrėždami XVI–XVII a. mados reiškinių Vokietijoje sąsajas su mūsų radiniais iš Šyšos ir Rusnės.

J. Harderis šaltinių baze pasirinko Berlyno–Brandenburgo regione (Vokietija) rastus moterų diržus, kurie vokiškai tradiciškai vadinami „Brautgürtel“ (nuotakos diržas). Jie nėra ypač dažnas radinys ir Vokietijoje. Aptariamoje srityje autorius surado 2 visai

išlikusius diržus ir 24 diržų fragmentus, iš kurių tik vienas kilęs iš XVI ir XVII a. ribos kapo. Kiti fragmentai rasti lobiuose, archeologinių gyvenamųjų objektų kasinėjimų metu, taip pat parduoti aukcione. XVI–XVII a. buvo būdingi trys diržų jungimo tipai: diržai, jungti grandine (Cėsio / Kuikatsi / Mazjumprava tipas), diržai iš sunertų plokštelių (šiam tipui priklausytų Rusnės ir Šyšos diržai) ir diržai su tekstilės ir odos apsiuvais. Jiems būdingi kabučiai, o paties diržo ir kabučių segmentai pasižymi įvairove. Kartais diržai buvo jungiami iš nevienodo stiliaus dalių. J. Harderis plokšteles segmentus pagal gamybos būdą skirsto į tris variantus: I. masyvius lietus segmentus; II. kaltinės skardos segmentus, kuriuose skardelės gali būti ir graviruotos; III. kaltinės ar išlankstytos skardos segmentus su iškaltu ar presuotu dekoru, jungiamus iš dviejų plokščių (dvigubus). Pagal užkabinimo būdą Rusnės ir Šyšos diržams būtų artimiausias II varianto diržo fragmentas iš *Rohrlake* vietovės (*Ostprognitz-Ruppin* apylinkės), kuris, deja, datuojamas labai plačiai – 1570–1670 m. (Harder, 2010, S. 1–3, Abb. 6). J. Harderio tyrimų duomenimis, sidabriniai ir paausuoti diržai buvo gaminami specializuotose auksakalio dirbtuvėse, o diržai iš vario ir žalvario lydinų – dirbtuvėse, kurių specializacija buvo platesnė. Presuoti ornamentai buvo skirti ne tik diržams, bet ir kitos paskirties apkalams. Deja, daugumos Berlyno–Brandenburgo žemės radinių aptikimo aplinkybės neleidžia tiksliau juos datuoti. Autorius, analizuodamas renesanso ornamentikos pobūdį, tyrinėdamas ikonografinę medžiagą, rašytinius duomenis, išmaniai pasitelkia lyginamuosius metodus. Pastarieji (testamentai, inventoriai, aprangos reglamentai) rodo, kad sidabrinis ir paausuotas diržus buvo leidžiama dėvėti tik aukščiausio luomo atstovams. Taigi greičiausiai Cėsio moteris su sidabrinio diržu turėjo būti diduomenės atstovė, kurios vardą gal net būtų įmanoma nustatyti, tyrinėjant XVI a. antrosios pusės Livonijos šaltinius. Kita vertus, Rytų Prūsijoje šie reglamentai nebuvo tokie griežti – apie tai kalbėsime toliau. Bronzos ir žalvario diržų dėvėjimas Vokietijoje⁶ buvo nereglamentuotas, prieinamas bet kurio luomo moterims. Įdomu, kad ir Vokietijoje prie moterų diržų buvo kabinami

kapšeliai ir peilio makštys. Tai buvo būdinga ir aristokratių aprangai. To įrodymas – prabangus auksakalio Christoph'o Breny apie 1600 m. pagamintas diržas su įmantriomis makštimis, rastas lobyje Regensburge (Bavarija), o Lorenzo Straucho sutuoktinių poros portrete (1587 m.) taip pat išvelgiamas kapšelis ir peilio makštys – didikės aprangos komponentai (Harder, 2010, S. 4–9, Abb. 16). Taigi Cėsio moters peilis nebūtinai reiškia archajiškų baltiškų tradicijų tęsimą, o gal greičiau jų sutapimą su bendraeuropinėmis madomis. J. Harderis nurodo, kad XVII a. antroje pusėje daugelyje Europos regionų pasikeitė mados ir apytikriai nuo 1650 m. iš dailininkų siužetų sudėtiniai metaliniai moterų diržai išnyksta. Tą datą reikėtų sieti su tokių diržų išnykimu iš aukštosios mados, bet ją kai kuriuose kraštuose perėmė žemesniųjų sluoksnių atstovai. Būtent Austrijos Alpių regione metalinių moterų diržų mada išlieka iki XIX a. Prie XIX a. dirbinių J. Harderis priskiria ir diržą iš *Schwalm* vietovės Hesene, Vokietijoje, nors pažymi, kad šis diržas nėra tipiškas Heseno XIX a. tradicinei aprangai (Harder, 2010, S. 10–12, Abb. 22–24). Dirže iš *Schwalm* atpažįstame vieną pagrindinių Rusnės plokštelių puošybos motyvų – strėlėmis pervertą širdį. Galbūt *Schwalm* diržas yra iš tiesų ankstyvesnis nei XIX a. J. Harderis, spręsdamas klausimą, ar tikrai sudėtiniai diržai buvo tik nuotakų aprangos dalis, nurodo, kad kai kurie jų puošybos motyvai yra vestuviniai. Tai meilės ir santuokos simboliai – širdys, balandžiai, susikabinusios rankos, taip pat vyro ir moters portretai (Harder, 2010, S. 12–13, Abb. 14, 24). Šie motyvai akivaizdūs Rusnės diržų plokštelių motyve, kuriame sukomponuota širdis, besijungiančios rankos ir nuogi „pseudoangelai“, kurie greičiausiai simbolizuoja vyriškąją ir moteriškąją santuokos dėmenis (6 pav.). Sidabriniam dirže iš XVII a. lobio Danijoje⁷ moters ir vyro biustinius portretus skiria angelo (o gal cherubino / amūro?) galva, supama sparnų. Tas pats angelo / cherubino / amūro galvos su sparnais pečių ir galvos lygyje motyvas pavaizduotas suprastintame ir šiurkštokame Šyšos plokštelių piešinyje (5:3 pav.). Vilniuje, Gedimino pr. 22 sklype rastasis sidabrinis

⁶ Vokietija čia turima omenyje kaip geografinė sąvoka, nes kaip politinis vienetas tuo laiku neegzistavo.

⁷ J. Harderis tiksliau radavietės nenurodo. Diržo nuotrauka paskelbta pagal F. Lindahl veikalą (1988) apie XVII a. sidabro lobius Danijoje.

paausutas diržas⁸ iš lietuvių plokštelių, kurios buvo tvirtintos prie odos juostos, su aptariamais Šyšos diržais turi mažai stilistinių bendrumų, tačiau ant dėžutės formos sagties vilnietiškaime dirže taip pat vaizduojamas cherubinas / angelas. Diržas tyrėjų datuotas XVI a. antrąją pusę–XVII a. pirmąją pusę (Kvizikevičius, 2005 š. p. 23–24, pav. 72–73; Kvizikevičius, Sarcevičius, 2006, p. 242–243). Taigi, vedant lietuviškas ir bendraeuropines paraleles, Šyšos ir Rusnės diržų plokštelių motyvus galima „diskvalifikuoti“ nuo biblinio iki gana romantinio ir pasaulietinio lygmens. Suprantama, krikščioniškąjį santuokos laiminimą Šyšos plokštelėse simbolizuoja kryžius, angelo (?) galvos kontūrai, o Rusnės plokštelėse, greičiausiai, su tuoktinių pora buvo paversta „angalais“.

Idomu, kad renesansinė metalinių diržų, kaip tradicinio kostiumo sudedamosios dalies, mada (tiek vyrų, tiek moterų) paplito ir Kurše, Latvijoje. Čia tokie diržai nešioti iki XIX a., gana nedideliame kuršiškame regione Kuldygos, Ventspilio ir Alsungos apylinkėse (Slava, 1966, p. 54, att. 33). Tai yra vietinės XVI–XVII a. mados palikimas. XVI a. antrojoje pusėje Rygoje buvo stipri meistrų diržų gamintojų bendruomenė. Apie ją liudija teismai su prekybininkais, kurie buvo nepatenkinti diržininkų įgyvendinama teise turėti savas parduotuves (Straubergs, 1939, p. 104). XVIII a. istorikas Arnd 1752 m. taip aprašė latvių moterų diržus: *Die Weiber der reichen Letten in und um Riga schürzten einen maßig silbernen Gürtel von sauberer Kettenarbeit, woran gewöhnlich ein paar Schlüssel hängen, bey ihren Solennitäten um sich, welches Stück oft 80 bis 100 Thlr. kostet, auch wol stark verguldet, mit schönen Steinen besetzt, und an Silber 4 und mehr Pfund schwer ist. Das gemeine Bauervolk trägt auch dergleichen altäglich, aber nur von meßingenen Ketten, und hat stat der Schlüssel grosse Messer daran hängen* (Straubergs, 1938, p. 137).

Žiedinės segės

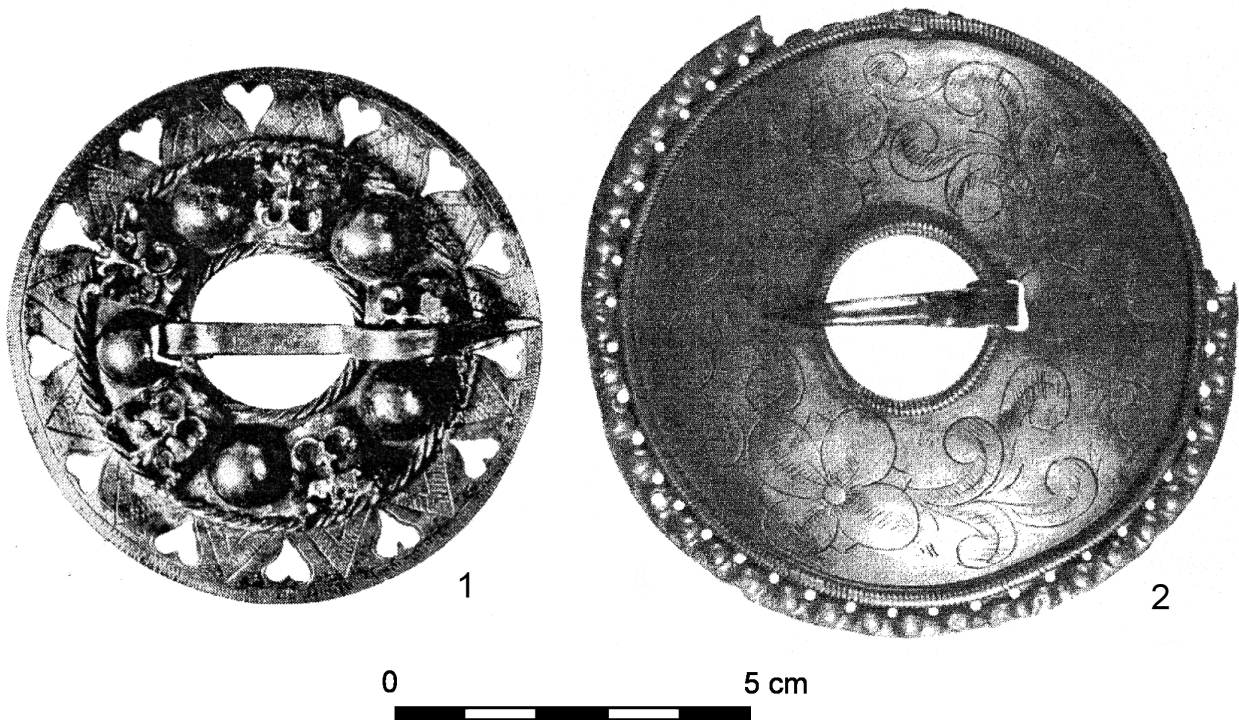
Rusnės moterų turtingiausių kapų Nr. 3, 14 publikacijoje buvo nurodyti du žiedinių segių su burbulais (7:1 pav.) analogai iš dabartinės Lietuvos teritorijos. Tai segės iš Kauno apylinkių ir Gėliogalių (Molėtų r.)

lobio (Sprainaitis, 1991, p. 63). Abi segės R. Sprainaitis datavo XVI a. Sidabrinė segė iš Kauno apylinkių saugoma Valstybiniame archeologijos muziejuje Varšuvoje ir yra publikuota baltams skirtame kataloge, kuriame trumpai aprašyta kaip „ažūrinė segė, papuošta jogailaičių karūnomis“⁹ (Bałtowie, 1981, s. 44, Nr. 77; I Balti, 1992, p. 155, Nr. 1009). Turbūt karūnų, kaip būtent jogailaičių, interpretacija yra klaidinga – jos tiesiog pavaizduotos gotikiniu stiliumi. Analogiška sidabrinė segė, galbūt net pagaminta tose pačiose dirbtuvėse, yra žinoma iš *Līgatnes Ķempji* lobio (Cēsis r., Latvija) (Karnups, 1937, p. 122, tūb. LXII:6; Latvijas PSR, 1974, p. 332). Jos antrojoje pusėje yra įrašas: ILSE WEWER 1638. Taigi segė pagaminta XVII a. pirmojoje pusėje. Tokio potipio dvi sidabrinės segės Latvijoje rastos taip pat pirmiau minėtame XVII a. šeštame dešimtmetyje paslėptame *Katlakalna Mazjumprava* lobyje (Rygos r.) (9:1 pav.), o dar viena, su akutėmis vietoje burbulų, yra kilusi iš to paties *Līgatnes Ķempji* lobio (Ģinters, 1938, p. 141–142, 146, att. 5; Karnups, 1937, p. 122–125, tūb. LXII:3, LXIII:11; Latvijas PSR, 1974, p. 335). *Līgatnes Ķempji* ir *Katlakalna Mazjumprava* burbulinės segės yra rafinuotesnės ir puošnesnės už Rusnės kapų Nr. 3 ir 14 paausutas sidabrinės segės, tačiau jas stilistiškai sieja ne tik burbulai, bet ir kiaurymės lankelyje (latviškose segėse jos yra širdelių formos), puošyba suktomis ar įkurtuotomis vielutėmis ar jų išpaudų skardoje imitacija. Neabejotinai auksakaliai iš dabartinės Latvijos (Kuršo hercogystės ?) regionų inspiravo (o gal ir pagamino) sidabrinės burbulinės žiedinės segės, rastas Rusnės senkapiuose. Pavyzdžiui, žinoma, kad Bauskės auksakaliai vykdavo į metinius turgus Lietuvos gilumon (Ģinters, 1937, p. 92). Greičiausiai, tokios išvykos organizuotos ir į Prūsijos kunigaikštystę.

Grįžtant prie pirmiau minėtų analogų iš Lietuvos, reikia pasakyti, kad Gėliogalių lobio segė, kuri „Senovės lietuvių papuošalų“ albume buvo datuota XIII–XIV a., neturi išraiškingų burbulų ir yra tikrai kito, ankstyvesnio, stiliaus (Senovės lietuvių, 1958, p. 339, pav. 583). Minėta segė iš Kauno apylinkių greičiausiai buvo pagaminta dabartinės Latvijos teritorijoje buvusiose auksakalio dirbtuvėse, taip pat

⁸ Diržas, rastas Vilniuje, Gedimino pr. 22, yra eksponuojamas Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspozicijoje.

⁹ Pirmajame kataloge segė buvo neteisingai datuota XIV a., o parodos Italijoje kataloge datuota teisingiau – XVI–XVII a.

9 pav. XVII a. sidabrinės segės iš Kuršo ir Livonijos: 1 – segė iš Mazjumpravos lobio, Latvija (pagal Ģinters, 1938, att. 5), 2 – segė iš Kambja bažnyčios senkapių Estijoje (pagal Valk, 1999, Table XI:8)

Fig. 9. 17-cent. silver brooches from Courland and Livonia: 1 – brooch from the Mazjumprava Hoard (Latvia), acc. to Ģinters, 1938, att. 5; 2 – brooch from the old churchyard at Kambja (Estonia), acc. to Valk, 1999, Table XI:8.

daugiausia panašumų į Rusnės ir Šyšos žiedines seges išvelgiama segėse iš Latvijos, kur žiedinių segių įvairios transformuotos ir išdėdėjusios versijos kai kur išliko iki XIX a. (Slava, 1966, p. 95–102, att. 78–83). Ieškant analogų latviškoje literatūroje yra svarbu atkreipti dėmesį į tikrą segių dydį. Kai kada iliustracijose jos vaizduojamos sumažintos maždaug iki Rusnės segių dydžio ir be mastelio. Iš tiesų jų skersmuo siekia 15 cm ir daugiau. Pavyzdys yra burbulinė segė, pagaminta 1686–1697 m. Bauskės auksakalio Tobias Müllerio, kurios skersmuo 16 cm (Ģinters, 1937, p. 93–94, att. 1). Šiuo atveju Rusnės burbulinės segės yra panašios į ją tik bendrais stiliaus bruožais. Didesnės ir mažesnės sidabrinės žiedinės segės Latvijoje XVII a. buvo gaminamos vienu metu. *Mazjumprava* lobyje dvi didesnės segės buvo 11,8 ir 10 cm skersmens, o kitos trys – 7,6, 7,7 ir 6,6 cm (Ģinters, 1938, p. 140–142, att. 1–5, 6:5). Apmaudu, kad M. Slavos darbe apie latvių tautinį kostiumą paskelbtos segės yra be datavimo ar tikslių radaviečių nuorodų. Autorė pažymi, kad kuršių segėms būdingas lankelio graviravimas auga-

liniu ornamentu ir rozetėmis, tačiau neaišku, kokiam laikotarpiui priskirtinos šiame veikale 80:13, 14 pav. pavaizduotos graviruotos žiedinės burbulinės segės ar mažesnė burbulinė segė su kiaurymėmis 80:3 pav. (Slava, 1966, p. 101). Išgraviruotiems žalvarinių segių iš Šyšos ir sidabrinė segių iš Rusnės kapų Nr. 4, 18 ornamentams paieškokime paralelių archeologiniuose veikaluose.

Latvių archeologai žiedines seges laiko atneštomis viduramžiais vokiečių, nors jas vėliau perėmė vietiniai latvių valstiečiai, ir tokios segės galiausiai tapo tradicinio kostiumo dalimi (Ģinters, 1937, p. 96; Urtāns, 1962, p. 24). Heiki Valkas ankstyvasias XIII–XIV a. žiedines seges vadina „hanzietiškosiomis“, nes šis tipas buvo būdingas visam Baltijos regionui XII–XV a. Didesnes vėlyvasias žiedines seges lygiu paviršiumi, kurios buvo būdingos Estijoje XV–XVIII a. pradžioje, jis priskiria livoniškiesiems „hanzietiškujų“ segių derivatams. Pastarajai grupei priklauso keturios sidabrinės segės iš *Kambja* bažnyčios kapų, dab. Pietų Estijoje, kurios datuojamos XVII a.

(Valk, 1999, p. 44–46, 84–85, Table XI:6–9). *Kambja* segės be burbulų, graviruotu paviršiumi, o ornamentą sudaro keturlapiai žiedai, labai panašūs į Rusnės kapo Nr. 18 graviruotos sidabrinės segės keturlapius žiedus. Didžiausioje *Kambja* segėje tarp žiedų yra išraižytas augalinis raitytų linijų ornamentas, savo pobūdžiu primenantis Rusnės kapo Nr. 4 sidabrinės segės raižinį (7:2; 9:2 pav.). Panašiu ornamentu buvo graviruota ir žalvarinė žiedinė segė iš *Siksāla Kirikumāgi* senkapio Estijoje, kuri datuojama pagal kartu rastą XVII a. antrosios pusės monetą (Laul, Valk, 2007, p. 70–71, Fig. 77:3). Dvi segės lygiu graviruotu paviršiumi, kurių puošybos motyvą sudaro eilė besipinančių linijų ir jų kompozicijoje atpažįstamas lelijos žiedas ar tiesiog besiraitantys lapeliai, buvo rastos Žiemgaloje Latvijoje. Segės nėra identiškos, bet panašios tiek forma, tiek augalinio ornamento stilistika. Viena segė buvo rasta Tervetės senkapio kape Nr. 12 kartu su XVI–XVII a. pradžios monetomis (Brīvkalne, 1974, p. 134, 136, att. 9:13). Kita segė su tokio pobūdžio graviruotu ornamentu buvo rasta turtingame moters kape su bronzos skardos vainiku. Tai *Vilces Kalnaplāteru* kapas Nr. 7, kuriame dar buvo paprastesnė žiedinė segė, puošta įkypų griovelių ir akučių raštu, ir panašiai ornamentuota žiedinė segė su keturiomis ataugėlėmis. Mirusioji taip pat turėjo odinį diržą, puoštą mažytėmis bronzos kniedutėmis. Kape buvo rastas 1578 m. Rygos šilingas, kuris leidžia datuoti kapą ne anksčiau kaip dviem paskutiniais XVI a. dešimtmečiais (Cimermane, 1994, p. 54, 56, att. 4). Taigi abu kapai Žiemgaloje, kuriuose rastos augaliniais raštais graviruotos žiedinės segės, įrengti panašiu laikotarpiu – XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pusėje. Įdomus sutapimas, kad Cēsio didikės su sidabrinio diržu kape taip pat buvo rasta XVI a. aštuntame dešimtmetyje kaldintų Rygos miesto šilingų. Šio diržo susegimo plokštelės taip pat buvo graviruotos augaliniu besiraitančių linijų ornamentu.

Šyšos žiedinės segės su burbulais atspindi supaprastintą tokių burbulinių sidabrinų segių kaip iš Rusnės kapų Nr. 3, 14 formą. Šyšos segių graviravimas taip pat yra supaprastintas, palyginti su sidabrinų Rusnės kapų Nr. 4, 18 segių raižiniais, kurie turi pirmiau aptartų paralelių, rastų Rytų Baltijos regione. Šyšos papuošalus gaminę meistras kuklesnėmis priemonėmis kopijavo Rusnės sidabrinų segių tipus ir jų puošybos būdą.

Šyšos ir Rusnės diržų bei kartu rastų žiedinių segių chronologija

Šyšos žvaigždinė / rozetinė segė yra ankstyviausia iš aptartų Švedkapių radinių (3 pav.). Ji rodo, kad Šyšos Švedkapiai arba Maro kapeliai buvo kaimo kapinės galbūt jau XV a., t. y. pirmosios Rusnės bažnyčios veiklos metu. Galbūt ši Šyšos segė yra Nemuno deltos apgyvendinimo Viduramžiais palikimas. Tai svarbu ir platesnių Rusnės apylinkių istorijai. Rusnės senkapiuose bažnyčioje ir aplink ją tokių ankstyvų kapų 1984 m. ir 1991 m. kol kas nebuvo rasta (Sprainaitis, 1986; Sprainaitis, 1992).

Pirmiau išanalizuotų tiesioginių ir stilistinių analogų pagrindu Šyšos diržai ir Rusnės kapai su tokio tipo diržais (Nr. 3, 4, 14, 18) skirtini ne anksčiau kaip XVI a. pabaigai. Remiantis „aukštosios mados“ tendencija, didikės nuo XVII a. antrosios pusės nebenešiojo sudėtinių metalinių diržų (Harder, 2010, S. 10–11). Galima daryti prielaidą, kad ši mada žemesniuose sluoksniuose taip pat labai ilgai neužtruko, nors, kaip minėjome, Kurše metalinių diržų mada išliko iki XVIII–XIX a. Remiantis stilistiniais panašumais ir paralelėmis Rytų Baltijos regione platesnės chronologinės Šyšos ir Rusnės diržų ir žiedinių segių ribos būtų XVI a. pabaiga–XVII a., o siauresnės – XVII a. pirmoji pusė.

INTERPRETACIJA: GALIMOS ŠYŠOS ŠVEDKAPIŲ VARDŲ IŠTAKOS, ŠYŠOS IR PANAŠŲ RUSNĖS RADINIŲ KAIP GYVENTOJŲ SOCIALINĖS AR ETNINĖS KILMĖS ŽENKLAI

Šyšos Švedkapių vardo tradicijos prielaidos

Švedkapių vardas kaip laidojimo paminklų epitetas dab. Lietuvoje pasitaiko dažnai. Šią problematiką pradėjo tirti archeologė Andra Simniškytė-Strimaitienė. Rinkdama duomenis apie kapinynų ir pilkapynų vardus ji nustatė, kad Švedkapiais priešistorės laikotarpio laidojimo paminklai pavadinami kur kas rečiau nei, pavyzdžiui, vardu „Milžinkapiai“¹⁰. Švedkapiais dažniausiai apibūdinami Viduramžių senkapiai, kurių chronologija siekia naujųjų laikų pradžią. Šved-

¹⁰ A. Simniškytės-Strimaitienės pranešimas „Power of ancestors“ konferencijoje „Baltic worldview: from mythology to folklore. July 8–10, 2009, Vilnius“.

kapių ar Maro kapelių pavadinimas yra būdingas ne tik dabartinei Lietuvos teritorijai. Tokia žodinė tradicija labai ryški ir Estijoje. H. Valkas, tyrinėjęs Pietų Estijos kaimų senkapius (XIII–XVII a.), suskaičiavo, kad žodis „švedų“ senkapių pavadinimuose yra 14,8 proc. visų kapinynų. Nemaža dalis senkapių siejama su maro aukomis (8,0 proc.), taip pat pasitaikė keli atvejai, kai kalbėta apie bado aukų kapus. Siejant tą žodinę tradiciją su istoriniais įvykiais, pažymėtina, kad Šiaurės arba Švedų karas 1700–1710 m. baigė švedų valdymo laikotarpį Estijoje. Didysis badas ištiko 1695–1697 m., o maras siautėjo 1710–1711 m. Būtent XVII ir XVIII a. riboje Estijoje nyksta kaimo kapinaičių (ne prie bažnyčios) tradicija. H. Valkas tą nykimą sieja su minėto karo ir bado bei maro pasekmėmis – tada Estijoje gyventojų sumažėjo daugiau nei perpus (Valk, 1995, p. 502). Šysoje taip pat kažkada (ne anksčiau kaip XVII a.) vieni kaimo kapai buvo apleisti ir supilta kalva naujoms kapinėms (jos veikė iki XX a.). Įdomu, jog Švedkapiai buvo apleisti ne dėl to, kad kapinės perkeltos prie artimiausios parapijos bažnyčios – Klaipėdos krašte atskirų kaimo kapinaičių tradicija išliko iki šiol. Galime daryti prielaidą, kad Švedkapiai arba Maro kapeliai buvo apleisti iš tiesų ten palaidojus infekcijos aukas ir siekiant fiziškai atsiriboti nuo senkapių teritorijos. Kita galimybė yra ta, kad vienu laiku gyventojų sudėtis smarkiai pasikeitė, jie rinkosi naują vietą savo kapinėms, o senąsias pavadino Švedkapiais, t. y. svetimųjų kapais. Epidemijos metu galėjo būti steigiamos naujos kapinės. Žinoma, kad 1831 m. Rusnės ir Karklės apylinkėse kilusios choleros epidemijos metu mirusiesiems laidoti buvo parinkta nuošali vieta Brijoniškių dvarui priklausančiuose Ragininkuose (sala Rusnės upėje) (Sembritzki, Bittens, 1920, S. 198). Negalima atmesti galimybės, kad Švedkapių vardas įsitvirtino senose kaimo kapinėse palaidojus daug žuvusiųjų kariniuose antpuoliuose.

Klaipėdos krašte užfiksuotus vadinamuosius švedkapius ar švedų įtvirtinimus (*Schwedenschanzen*), regis, pirmiausia galėtume sieti su žodine tradicija, įamžinusia XVII a. įvykius. 1629–1635 m. Klaipėda ir jos apylinkės pagal 1629 m. Altmarke pasirašytas paliaubas tarp Švedijos ir Lenkijos su Lietuva buvo palikta administruoti švedams. Apie tuometinius švedų karių siautėjimus krašte yra išlikę nemaža liudijimų. Antai, pažymėta, kad Ventės klebonija buvo dukart užpulta,

paimti grūdai, arkliai, galvijai. Didžioji dalis valstiečių išmirė arba išsibėgijo, jų buvo belikę vos 25 (Sembritzki, Bittens, 1920, S. 54). Iš Verdainės klebonijos irgi buvo pagrobti pinigai, kiti vertingi daiktai, beveik visas kilnojamas turtas (Füllhaase, 1905, S. 58). Praėjus dvejiems metams po švedmečio, 1637 m. vizitatoriaus ataskaitoje rašyta, kad švedų sekvestracijos metu buvo sudeginta ir sunaikinta daug kaimų ir ūkininkų sodybų, dideli žemės plotai dėl žmonių trūkumo dirvonavo, nuskurdę kaimiečiai vargo, negalėdami atsigauti po patirtų nelaimių ir nuostolių. Kitame tarnybiniame pranešime rašyta, kad 1630 m. visas Klaipėdos valsčius buvo taip nusiaubtas, kad ištisi plotai buvo likę be žmonių, o kai jų vėl ėmė rasti, dažnas neturėjo nei karvės, nei arklio (Sembritzki, Bittens, 1920, S. 55).

Kitas švedų karinių dalinių pasirodymas Klaipėdos valsčiuje žinomas 1678 m. Tų metų lapkritį 16 tūkst. karių švedų korpusas, vadovaujamas Livonijos gubernatoriaus gen. Henriko Horno, per Kuršą traukė į Prūsiją. Pakeliui buvo apgulta Klaipėda. Nepavykus ją paimti, buvo patraukta per Priekulę, Šilutę Rusnės upės link, kur ketinta persikelti. Pažymėtina, kad lapkričio 28 d. švedų daliniai Šilutėje ir jos apylinkėse buvo sustoję pailsėti ir gerokai nusiaubė apylinkes – pagrobė viską, ką buvo palikę į miškus ir pelkynus pabėgę ūkininkai (Sembritzki, Bittens, 1920, S. 56). Tada buvo apiplėšta ir Verdainės bažnyčia bei klebonija (Lukšaitė, 2009, p. 197). Yra išlikęs įdomus pasakojimas apie švedams pasipriešinusius Šyšos kaimo gyventojus (Füllhaase, 1905, S. 61–62). Pasakojama, kad švedų daliniams per Rusnės upę persikelti reikėję daug valčių, todėl, apsistoję Šilutėje, švedai patraukė į Rusnės apylinkes apsirūpinti tokiomis plaukiojimo priemonėmis. Šyšos kaimiečiai, norėdami sutrukdyti švedams, visas savo valtis nuplukdė į kitą upės pusę, į Rusnės prieplauką. Švedai buvo labai įpykę dėl tokio pokšto ir, pasidarę plaustą, ketino pasiekti tas valtis. Tačiau Šyšos kaimiečiai besikeliančius švedus energingai apšaudė ir apie dešimt jų nukovė. Po tokio atkirčio švedai atsisakė savo sumanymo ir pasitraukė.

Taigi XVII a. Nemuno deltos gyventojams teko daug išmėginimų, susijusių su švedų kariuomene, atnešusių skurdą ir gyvybių praradimus. Švedų laikotarpis susijęs su panašiais nuostoliais kaip 1707–1711 m. maras, todėl neatsitiktinai senosios kaimo kapinės atmintyje liko kaip Švedkapiai, Maro kapeliai.

Šyšos ir Rusnės moterų papuošalai – aprangos regionalumo / bendraeuropietiško, socialinės mirusiųjų kilmės ir tapatumo tyrinėjimų šaltiniai

Aptartų Šyšos radinių ir Rusnės moterų kapų Nr. 3, 4, 14, 18 įkapių pobūdis užmena mįslę, kokiam socialiniam sluoksniui priklausė jų savininkės. Ar žalvariniai sudėtiniai diržai, kai kada puošti sidabrine danga, buvo visiems prieinama puošmena? Kaip įvertinti turtine prasme žiedines sidabrines (kai kurias iš jų paauskuotas) seges? 1577–1620 m. Prūsijos krašto nuostatuose (Landesordnung, 1577, S. 52–55; Landesordnung, 1640, S. 54–56) buvo aiškiai apibrėžta, kokius drabužius leidžiama ir draudžiama dėvėti skirtingo socialinio statuso ar luomo atstovams. Jie buvo suskirstyti į keturis luomus: 1) valdžios žmonės, riteriją ir bajorus; 2) laisvuosius ir seniūnus; 3) smuklininkus ir valstiečius; 4) tarnus, samdinius.

Valdžios atstovams, riterijai ir kilmingiesiems (bajorams) nebuvo jokių apribojimų dėl drabužių, tačiau jie buvo raginami nedemonstruoti savo pertekliaus ir turtingumo, rodyti pavyzdį žemesnio luomo asmenims. Ypač raginama susilaikyti nuo nekrikščioniškų ir nesaikingų kelnų ir apatinių baltinių.

Laisviesiems ir seniūnams leista turėti po du „londonietiškus“ švarkus (*lündische Röcke*), tačiau jie turėjo būti be apsiuvų, perkirpimo ir nespalvoti. Uždrausta nešioti šilkinės liemenės, apsiūtas aksomu, auksines arba šilkinės apykaklės, kaspinus apie skrybėlę, plunksnas, puoštas auksu ir perlais. Šio luomo atstovų žmonoms ir dukterims prie „londonietišku“ ir satino sijonų leista dėvėti auksinius arba sidabrinus vėrinius, kuriuos nuo seno nešiojo (*Gold oder Silberne Geschmeide wie das vor alters gebraucht ist worden*), aksominius diržus (juostas, vok. *Gürtel*) su sidabru apkaustytais varsčiais ir sagtimi (*mit Silbernen verguldeten Senckeln und Spangel beschlagen*). Tačiau buvo uždrausta auksiniai kykai (gobtuvai, nuometai, vok. *Hauben*), apykaklės su auksiniais apsiuvais (apvadais), aksominės kepurės su bebro kailiu, aksominės beretės (vok. *Barte*) ir auksiniai diržai (vok. *Gürtel*).

Smuklininkams ir valstiečiams leista turėti po vieną „londonietišką“ švarką, tokio pat audinio ar odinė liemenę, gero audinio kelnes, tačiau viskas turėjo būti be perkirpimų, apsiuvų ir nespalvota. Draustos auksinės ir šilkinės apykaklės, plunksnos, damaskinės liemenės, aksominiai kaspiniai apie skrybėlę. Šio luomo

vyrų žmonoms prie sijono iš „londonietiško“ audinio leista nešioti sidabrines sąsagas (segės, vok. *Knöffel*), šilkinius diržus su sidabriniais paauskuotais ir nepaauskuotais varsčiais (*mit Silbernen senckeln verguldet und unuerguldet*), sidabrinus karolius (vok. *Karellen*) ir rožančius (vok. *Paternoster*). Drausta nešioti auksinius kykus (gobtuvus, vok. *Hauben*) ir aksominės kepurės, beretės ir apykaklės.

Tarnams ir samdiniams draudžiama dėvėti šilkinės liemenės, taip pat švarkus su aksomu ar šilkiniais apsiuvais. Leista nešioti vilnonius, „londonietiškus“ ir panašaus audinio drabužius. Taip pat leista rengtis tuo, ką šeimininkas buvo padovanojęs.

Nusižengusiems šiems potvarkiams, nesvarbu, ar tai būtų laisvasis, seniūnas, smuklininkas, valstietis, samdinytis ar jų žmonos, dukterys ir sūnūs, grėsė netekti savo drabužių ar papuošalų. Parduodančiam ar siuvančiam tokius draudžiamus drabužius grėsė būti nubaustam trijų markių bauda.

Šie nuostatai rodo, kad smuklininkų ir valstiečių žmonoms nebuvo draudžiama nešioti sidabrinus papuošalus ar diržus. Svarbiausi apribojimai apėmė prabangius audinius, jų auksinę puošybą ir įmantrius galvos apdangalus. Būtent šie elementai buvo aukštųjų sluoksnių „antpečiai“ viešumoje, kurių naudoti žemesnieji sluoksniai negalėjo. Rusnės kapo Nr. 18 moteris buvo palaidota su geros kokybės audinio vilnoniais drabužiais (vienas audinys yra spalvotais langais)¹¹. Jos diržas buvo pasidabruotas, o trys segės sidabrinės. Ši apranga atrodo puošni, tačiau neperžengia XVI–XVII a. Prūsijos krašto nuostatų smuklininkams ir valstiečiams ribų. Kita vertus, Rusnės moteris su diržais buvo palaidotos arti bažnyčios – tai, greičiausiai, rodo, kad jos buvo gerbiamos bendruomenės narės. Jos galėjo priklausyti laisvųjų ir seniūnų kategorijos šeimoms. O Šyšos žalvariniai radiniai galėtų būti priskirti ir žemiausiai tarnų ir samdinių kategorijai, taip pat prie kuklesnių aspiracijų „vidurinės“ klasės (laisvųjų, smuklininkų, valstiečių) papuošalų.

Kad Kuršo auksakaliai gamino seges specialiai valstiečių rinkai, rodo XVII a. Rygos auksakalių dokumentai, kuriuose minimos „Bauer-Bretz“, „Wepen-Bretz“, t. y. valstiečių, segės, vilainių segės (Strau-

¹¹ Rusnės senkapiuose rasti audiniai verti atskiro profesionalaus tyrimo.

bergs, 1939, p. 104). Ryga XVII a. jau sunkiai galėjo išlaikyti auksakalių monopoliją. Kuršo hercogas labai rėmė Jelgavos auksakalius, 1635 m. čia dirbo aštuoni meistrai, o kiek mažiau – keturi – Bauskėje. Auksakalių amatas klestėjo ir artimesniuose Nemuno deltai Kuršo miestuose: Kuldygoje, Liepojoje ir Ventspilyje (Ģinters, 1937, p. 91; Johansons, 1979, p. 35). Kuršo meistrai, gabenę savo gaminius į LDK, neabejotinai turėjo pasiekti ir Rytprūsių prekyvietes. Kyla klausimas, kaip nelaisviems Kuršo valstiečiams buvo leidžiama nešioti masyvius sidabrinus papuošalus? Iš tiesų, tai buvo nelabai toleruojama. Dvasininkija visomis pastangomis, tačiau dažniausiai veltui, su ta tradicija kovavo. Štai 1669 m. Dobelės bažnyčios vizitatoriai bandė uždrausti valstiečiams jų „luomui nepriderančius“ papuošalus. 1654 m. G. Mancelis pamokslų knygoje plūdo tuos, kurie bažnyčioje puikuojasi sidabrinėmis segėmis, ir tuos turtingus valstiečius, kurie „didelėmis burbulinėmis sidabro segėmis savo žmoną ir dukteris rėdo“ (Johansons, 1979, p. 35). Gal ir Klaipėdos, Šilutės apylinkės XVII a. pasiekusios tokios sidabrinės paauskuotos žiedinės segės su burbulais kaip iš Rusnės senkapių (7:1 pav.) buvo turtingų kaimiečių papuošalas? Tokią prielaidą siūlo ta aplinkybė, kad 2006 m. ištirtuose XVI–XVII a. klaipėdiečių kapuose prie Jono bažnyčios nebuvo rasta nė vienos žiedinės, plokščios ar su burbulais segės (Zabiela, 2008 š, p. 74–78). Žinoma, XVII a. Klaipėda nebuvo didelis metropolis, tačiau čia gyveno turtingesni miestiečiai nei Rusnėje. Įdomu, kad Klaipėdos Jono bažnyčios kapinėse surastos apskritinės žiedinės segės savo forma, dydžiu, susikibusių rankų motyvu yra labai panašios į segę, rastą Vilniaus Žemutinėje pilyje (Steponavičienė, 2003, p. 117, pav. 14). Taigi Rytų Prūsijos ir LDK miestiečiai ar bajorai sekė tomis pačiomis papuošalų madomis ir, greičiausiai, nenešiojo „kaimiečiams“ būdingų papuošalų.

Šyšos ir Rusnės žiedinių segių su burbulais formos labai panašios į tuo pat metu madingų Kurše papuošalų formas. Tai tarsi Kuršo valstiečių aprangos elementai, atkeliavę į Nemuno žemupio apylinkes. Galima daryti dvi prielaidas – vėlyvųjų žiedinių segių mados turėjo bendrą bruožą visame Rytų Baltijos regione arba tos mados buvo atneštos „gyvų savininkų“. Pastarajai prielaidai pagrindą teikia kuršių migracijos duomenys. Apie kuršių persikėlėjus Prūsijoje, ypač Klaipėdos sri-

tyje, žinoma nuo XV a. pradžios. 1409 m. Klaipėdos komtūras didžiajam magistrui pranešė, kad žmonės iš Kuršo (*lute von Kuerlandt*) apsigyvena krante iki pat Klaipėdos ir ima ką randa pakrantėje, ir medžioja miškuose priešais Klaipėdą (Bezenberger, 1889, S. 269). Apie nemažą kiekį atsikėlusių kuršių (*kwren aws kwrland*) su žmonėmis ir vaikais pranešama ir 1436 m. Klaipėdos komtūro rašte didžiajam magistrui. 1445 ir 1481 m. Livonijos magistras skundėsi, kad kuršiai tiek gausiai keliai į Klaipėdos apylinkes, kad dėl to Kuršas labai nusilps ir ištuštės. Didžiojo magistro prašyta imtis priemonių tokiai migracijai sutrukdyti (Bezenberger, 1889, S. 269).

Kuršių įsikurta ne vien Klaipėdos apylinkėse, bet ir toliau į pietus. Žinomas 1544 m. kunigaikščio Albrechto įsakas Rusnėje surasti kunigą, mokantį lietuviškai ir kuršiškai (Sembritzki, Bittens, 1920, S. 13). 1578 m. įsake Tilžės ir Ragainės apskričių bažnyčioms dėl stabmeldystės ir kitų nekrikščioniškų papročių paplitimo tarp parapijiečių minimi lietuvininkai ir kuršiai (Baltų, 2001, p. 230, 234). XVII a. naują kuršių kolonistų bangą į Prūsiją paskatino švedų karo veiksmai Kurše. 1630 m. Kuršo hercogas Jacobas laiške kurfiurstui Georgui Wilhelmui pranešė apie iš Kuršo į Prūsiją pabėgusius 100–150 valstiečių šeimynų, geriausių jo žmonių (*zwar die besten Leuten*), kurie buvo įkurdinti Klaipėdos, Tilžės, Ragainės, Įsruties apskrityse ir palei visą pamarį (Seraphim, 1892, S. 320).

Taigi istoriniai duomenys rodo, kad XV–XVII a. šiaurinių Prūsijos sričių ryšiai su Kuršu, leidę plėtotis kultūriniais mainams, buvo gana intensyvūs. Jeigu sidabrinės burbulinės segės į Nemuno deltą neatkeliavo iš Kuršo kartu su savininkėmis, tai jos galėjo būti atvežtos prekeivių ar gamintos vietinėse dirbtuvėse, imituojant įspūdingus Kuršo pavyzdžius.

Į klausimą, ar Šyšos ir Rusnės moterys, palaidotos su sudėtiniais metaliniais diržais, gyveno uždaroje kaimo aplinkoje, ar, priešingai, jų gyvenimą veikė tolimesnių regionų, įtakų vėjai, provokuoja atsakyti H. Valko Pietų Estijos kaimų kapinynų medžiagos interpretacija. Šis autorius daro išvadą, kad „europiniame“ kontekste Livonijos kaimo visuomenė apibūdinama ne kaip dinamiška, o kaip statiška, o kaimiškųjų kapinaičių tradicija, vietiniai laidosenos elementai rodo ryškią etnosocialinę visuomenės poliarizaciją, kai vokiškai kalbanti diduomenė yra ryškiai atsiskyr-

si nuo vietinių gyventojų. Ryšiai su „Europa“ buvo palaikomi per miestus, bažnyčią ir dvarus ir turėjo menką įtaką vietiniams kaimo gyventojams (Valk, 1999, p. 105–107). Galima H. Valkui paprieštarauti, kad bet kurioje šalyje valstiečiai lėčiau „europietišėja“, t. y. vangiau priima bendraregionines įtakas savo buityje ir būtyje. Livonijos situacija lygintina su Rytprūsių, nes čia aukštutinių ir žemutinių sluoksnių atstovų etninė / kalbinė priklausomybė taip pat dažnai skyrėsi. Bet ar ši riba nebuvo peržengiama? Šyšos ir Rusnės moterys XVII a. dėvėjo europinės mados metalinius sudėtinius diržus ir sekė bendromis Rytų Baltijos regiono madomis, kurių ryškiausias elementas – vėlyvosios žiedinės segės. Rusnės moterų sidabrinės segės atliepia Kuršo ir Livonijos madas, o jų vertė leidžia spręsti apie mirusiųjų „vidutinį“ luomą. Kaip rodo įvade minėtas XVI a. pradžios šaltinis, Šyšoje tarp mokesčių mokesčių įrašytos tiek vokiškai, tiek baltiškai skambančios pavardės, todėl galima abejoti visišku „vokiškos viršūnės“ ir „baltiškų apačių“ atskirumu. Įdomu, kad uždaruosius estų valstiečius aptariamam laikotarpiui taip pat veikė miestietiškos įtakos. Tai pastebima XVI a., prieš Livonijos karą. Apie 1630 m. estų kaimus vėl pasiekia nauja miestietiško papuošalų banga (Valk, 1999, p. 101–103). Jeigu rusniškes moteris su diržais priskirtume laisvųjų luomui, o Šyšos moteris, turėjusias tą patį aprangos stilių, bet vietoje sidabrinių segių nešiojusias panašias žalvarines, skirtume žemesniesiems luomams, vis tiek svarbu pažymėti, kad visos šios moterys Nemuno deltoje turėjo galimybes savo aprangą „europinti“, neprarasdamos lokalinės, o kartu tam tikru lygiu būdingos visam Rytų Baltijos kranto ruožui tapatybės. Tokią kultūrinę „globalizaciją“ neabejotinai stūmė į priekį gyvenimas prie strategiškai svarbių vandens kelių.

IŠVADOS

1. Šyšos kaimo Švedkapiuose 1929 ir 1954 m. aptikti radiniai liudija apie Nemuno deltos regione esantį svarbų laidojimo paminklą, kurio chronologija galbūt prasideda Viduramžiais (remiantis šešialapės segės forma) ir siekia bent jau XVII a. Senkapių vietą ateityje reikia patikrinti archeologiniais tyrimais. Švedkapiai 1972–1984 m. dešiniojoje Šyšos kranto pusėje buvo saugomi kaip vietinės reikšmės archeologijos paminklas AV-1387. Pailga kalvelė, kuri matoma 1912 m. topografiniame žemėlapyje, turėtų būti tikroji Švedkapių vieta, o H. Bratkaus 1929 m. laiške minima Šyšos Švedkapių vieta kairiojoje pusėje, greičiausiai, yra klaida.
2. Straipsnyje aptartiems radiniams iš Šyšos Švedkapių (sudėtinis žalvarinis diržas ir viena diržo plokštelė bei žalvarinės žiedinės segės su burbulais) artimiausių analogų žinoma tarp rastųjų senkapiuose prie Rusnės bažnyčios. Stilistinė radinių analizė ir paralelės iš Baltijos jūros regiono leidžia nustatyti jų chronologiją. Platesnės laikotarpio ribos yra XVI a. pabaiga–XVII a., tačiau galima daryti prielaidą, kad aptarti Rusnės kapai datuoti šiauresniu laikotarpiu – XVII a. pirmąja puse.
3. Šyšos ir Rusnės žiedinės segės savo forma ir puošyba graviravimu artimos Kurše ir Livonijoje gamintiems papuošalams. Sidabrinės paauskuotos burbulinės segės panašios į Kuršo auksakalių darbus, nors gali būti ir to paties stiliaus vietinės imitacijos. Sudėtiniai žalvariniai (kartais sidabruoti) plokštelių diržai atspindi bendrą europinę XVI–XVII a. pirmosios pusės madą. Šyšos ir Rusnės plokštelių puošybos motyvams būdingi santuokos ir meilės simboliai, todėl galima daryti išvadą, kad diržai buvo dovanojami per vestuves.
4. Šyšos senųjų kaimo kapinių – Švedkapių, Maro kapelių – vardai galėjo kilti iš XVII a. švedų siautėjimų apylinkėse, gyventojų netekčių, netrukus dar padidėjusių XVIII a. pradžioje dėl maro, kolektyvinės atminties. Gali būti, kad Švedkapiai kaip „svetimi“, „nešvarūs“ buvo apleisti XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje. Vėliau įkurtos kitos Šyšos kaimo kapinaitės: abejos yra arčiau Atmatos upės, kairiajame ir dešiniajame krante.
5. Remiantis 1577–1620 m. Prūsijos krašto nuostatais, Rusnės moterys, palaidotos su diržais, galėjo priklausyti tiek antrajam – laisvųjų, tiek trečiajam – smuklininkų ir valstiečių – luomui, kuriems nebuvo ribojamas sidabrinių papuošalų nešiojimas. Šyšos papuošalai galėjo priklausyti ir šių luomų, ir žemiausios, tarnų ir samdinių grupės, atstovams.
6. Žiedinės burbulinės segės yra Kuršo papuošalų stiliaus. Darome prielaidą, kad ši mada galėjo būti į Nemuno deltą atnešta ir pačių savininkų – iš Kuršo į Prūsiją pabėgusių kuršių. Kita vertus, panašios

formos galėjo plisti dėl kultūrinių ir prekybos ryšių tinklo įtakos visoje Rytų Baltijos pakrantėje.

7. Demokratiškas europietiškos sudėtinių diržų mados išplitimas tarp vidurinių Nemuno žemupio sluoksnio moterų ir kartu nešiojamos regioninės valstietiškos mados segės rodo skirtingų gyven-

tojų luomų ryšius. Greičiausiai stereotipo apie to laiko visuomenę „vokiškos viršūnės“ ir „baltiškos apačios“ visuotinumą turėtų būti peržiūrėtas. Moterų aprangos europėjimą, išlaikant regioninius bruožus, lėmė gyvenimas prie judrių ir strategiškai svarbių vandens kelių.

P a d ė k o s. Dėkojame Šilutės muziejui ir direktorei Rozai Šikšnienei, LNM Archeologijos skyriui ir vedėjai Eglei Gričiuvienei, Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejui ir archyvo darbuotojui Horst Wieder, valstybės įmonės Valstybės žemės fondas archyvo vedėjai Gražinai Flikaitienei už leidimą skelbti muziejinę ir archyvinę medžiagą. Už patarimus nuoširdus ačiū kolegoms Monikai Dubinskaitei, Audronei Ruzienei, dr. Kęstučiui Katalynui, Linui Tamulynui. Už įvairiapusę pagalbą sprendžiant Švedkapių lokalizacijos klausimą dėkojame Aurelijai Jakštaitei-Kalvaitienei, dr. Martynui Purvinui, Jonui Balčiūnui, Sonatai Verbučianskei, Kęstučiui Demereckui.

LITERATŪRA

- Apala Z., 1983. Daži uz Livonijas kara laiku attiecināmi atradumi Cēsu pilī. In: *Archeoloģija un etnogrāfija*. XIV. Rīga, p. 14–23.
- Bałtowie, 1981. *Bałtowie – północni sąsiedzi Słowian (V w.p.n.e. do XIV w.)*. Warszawa.
- I Balti, 1992. I Balti. Alle origini dei Prussiani, degli Iatvinghi, dei Lituani e dei Lettoni Dal V secolo a. C. al XIV secolo. Palermo.
- Baltų, 2001. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. 2. Vilnius.
- Bezenberger A., 1889. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. Stuttgart.
- Cimermane I., 1994. Zemgaļu 16 gs. bronzas skārda vainagi. In: *Archeoloģija un etnogrāfija*. XVII. Rīga, p. 53–59.
- Füllhaase A., 1905. Geschichtliche Heimatkunde des Kreises Heydekrug. Heydekrug.
- Ģinters V., 1937. Dažas zemgales 17. – 18. g. s. sudraba saktis. In: *Senatnē un māksla*. 1937: III. Rīga, p. 91–96.
- Ģinters V., 1938. Inriķa Smakata ģimenes rotas. In: *Senatnē un māksla*. I. Rīga, p. 139–151.
- Harder J., 2010. Segmentgürtel mit mehrteiliger Anhängerkombination – Ein Frauenschmuckgürtel der Renaissance. In: *Historische Archäologie*. 3, p. 1–20.
- Johansons A., 1979. Latviešu zelts un sudrabs. In: *Latvijas senatnei. Rakstu krājums veltīts Valdemāram Ģinteram 80. dzimšanas dienā*. Stokholm, p. 31–41.
- Karnups A., 1937. 13. – 17. gadsimteņi. In: *Latviešu kultūra senatnē*. Rīga, 1937, p. 105–125.
- Kvizekičius L., Sarcevičius S. Žvalgomieji tyrinėjimai A. Jakšto ir Kaštonų gatvių sankirtoje. In: *ATL 2004 metais*. Vilnius, p. 241–243.
- Landesordnung, 1577. Landesordnung des Herzogthums Preussen. Königsberg.
- Landesordnung, 1640. Landordnung deß Herzogthums Preussen. Königsberg.
- Larsdatter K. Medieval & Renaissance Material Culture. Prieiga per internetą: <http://www.larsdatter.com/belts.htm> [žiūrėta 2012 m. birželio 21 d.].
- Latvijas PSR, 1974. Latvijas PSR archeoloģija. Rīga: Zinātne.
- Laul S., Valk H., 2007. Siksälä. A community at the frontiers. Iron Age and Medieval (= CCC. Papers 10). Tallinn–Tartu.
- Lietuvos TSR, 1973. Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. Vilnius.
- Lindahl F., 1988. Skattefund sølv fra Christian IV's tid. Danish Seventeenth Century Silver Hoards. Herning.
- Lukšaitė I., sud. 2009. Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai. Klaipėda.
- Rowell S. C., 2005 a. Aspects of Settlement in the Klaipėda District (Memelland) in the late-fifteenth and early-sixteenth centuries. In: *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros (= Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XI)*. Klaipėda, p. 22–34.
- Rowell S. C., 2005 b. Smulkios žinios iš XV amžiaus Klaipėdos (apie 1400–1525 m.). In: *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros (= Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XI)*. Klaipėda, p. 47–69.
- Safronovas V., 2009. Šyša. Mažosios Lietuvos enciklopedija. IV: Rahn–Žvižeris. Vilnius, p. 436.
- Sembritzki J., Bittens A., 1920. Geschichte des Kreises Heydekrug. Memel.
- Senovės lietuvių, 1958. Lietuvių liaudies menas. Kn. 1. *Senovės lietuvių papuošalai*. Vilnius.
- Seraphim A., 1892. Ueber Auswanderung lettischer Bauern aus Kurland nach Ostpreussen im 17. Jahrhundert. In: *Alt-preussischen Monatsschrift*. 29. Königsberg, p. 317–331.
- Slava M., 1966. Latviešu tautas tērpi (= Archeoloģija un etnogrāfija. VII). Rīga.

Sprainaitis R., 1986. Žvalgomieji archeologiniai kasinėjimai Rusnėje. In: *ATL 1984 ir 1985 metais*. Vilnius, p. 97–99.

Sprainaitis R., 1991. XVII a. Rusnės moterų papuošalai. In: *Muziejai ir paminklai*. Vilnius, p. 62–68.

Sprainaitis R., 1992. Archeologiniai kasinėjimai prie Rusnės bažnyčios. In: *ATL 1990 ir 1991 metais*. II. Vilnius, p. 50–52.

Steponavičienė D., 2003. Metalinės aprangos detalės ir papuošalai Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėjimų duomenimis. In: *Lietuvos archeologija*. 24, p. 107–126.

Straubergs J., 1938. Jumpravmuizas depozits un tā īpašnieks. In: *Senatnē un māksla*. I. Rīga, p. 133–138.

Straubergs J., 1939. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas. In: *Senatnē un māksla*. II. Rīga, p. 102–110.

Svetikas E., 2009. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

christianizacija XIV a. pab. – XV a. Archeologiniai radiniai su kriščioniškais simboliais. I. Vilnius.

Tautavičius A., 1969. Vilniaus pilies kokliai (XVI–XVII a.) (= *Acta historica Lituanica* IV). Vilnius.

Urtāns V., 1962. Vinakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13.–17.gs.). In: *Archeoloģija un etnogrāfija*. IV. Rīga, p. 17–32.

Vaivada V., 2012. Dėl Šilutės apylinkių apgyvendinimo tendencijų XV–XVI a. In: *Šilutė ir jos 500 metų istorija*. Klaipėda, p. 27–38.

Valk H., 1995. The 13–17th century village cemeteries of South Estonia in folk-tradition and beliefs. In: *Folk Belief Today*. Tartu, p. 501–509.

Valk H., 1999. Rural cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD. Visby–Tartu.

Археология Беларуси, 2001. IV: Помнікі XIV–XVIII стст. Мінск.

ŠALTINIAI

Katalogas, 1986 š. Lietuvos TSR Šilutės rajono gamtos, istorijos ir kultūros paminklų katalogas. Gamtos, istorijos ir kultūros paminklai bei saugotini objektai kartografuoti 1984 m. Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinis Agropromoninis komitetas, Respublikinis žemėtvarkos projektavimo institutas. VIVŽF archyvas, b. 34-5.

Kvizikevičius L., 2005. Vilnius, Gedimino pr. Nr. 20, 22, 24. 2004 m. archeologijos žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai. Ataskaita. LII RS, f. 1, b. 4358.

SMB-PK/MVF, PM-IXd 1, PM-A 1588/1 – *Staatliche*

Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Archiv (SMB-PK/MVF), Akten des Prussia-Museums Königsberg i.Pr. und des Ostpreußischen Landesamt für Vorgeschichte (PM IXd 8), Prussia-Archiv, Signatur PM-A 1588/1, Ortsakte Heydekrug, Ggd.v.

Sprainaitis R., 1985 š. Buvusi Rusnės kirchė, Šilutės raj. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. LII RS, f. 1, b. 1256.

Zabiela G. 2008 š. Klaipėdos senamiesčio sklypo Turgaus g. 37. 2006 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. T. 2: Kapai. Vilnius, LII RS, f. 1, b. 90797.

SANTRUMPOS

Įstaigos

LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus

ŠM – Šilutės muziejus

SMB-PK/MVF – Staatliche Museen zu Berlin –

Preußischer Kulturbesitz, Museum für Vorund Frühgeschichte

VIVŽF archyvas – valstybės įmonės Valstybės žemės fondas archyvas

Šaltiniai ir literatūra

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

LII RS – Lietuvos istorijos instituto rankraščių skyrius

Kita

inv. Nr. – inventoriaus numeris

LDK – Lietuvos Didžioji kunigaikštystė

š – šaltinis

ŠYŠA AND RUSNĖ FINDS – AN INTRODUCTION TO LOCAL HISTORY RESEARCH

Rasa Banytė-Rowell, Darius Barasa

Summary

This article publishes for the first time from a cemetery known as Švedkapijai (Swedish Graves) or Maro kapeliai (Plague graves) from the village of Šyša (Šilutė District, former Heydekrug) in the Nemunas Delta (Fig. 1, 2). The cemetery site is a small elongated hill which once (1972–1984) was protected as an archaeological site of local sig-

nificance. In 1929 the Šilutė medical student H. Bratkus sent a letter to the Prussia Museum in Königsberg with a sketch of finds from the cemetery, namely a six-leafed brooch dating to the 15–16 cent. and a composite metal belt (Fig. 3). In 1954 workmen draining land in Šilutė dug up tree skeletons from the Švedkapijai and gathered the gravegoods and

coffin nails which they found near the bones. These finds were deposited in Šilutė Museum. These were two circular ring brooches and a belt plate, all made from copper alloy. The design on the belt plate (the head of a cherub or cupid surrounded by wings) is exactly the same as that sketched by Bratkus in 1929 (Fig. 5). Very similar belts comprising linked plates smaller or larger in size have been found in Women's Graves 3, 4, 14, 18 excavated in the former parish cemetery of Rusnė to which the Šyša village belonged (Fig. 6). The richest belts of the Rusnė women were published by R. Sprainaitis and dated to the 17 century (Sprainaitis, 1991). Silver ring brooches were also found in these graves which in their form and decoration with engraved floral motifs are similar to the Šyša brooches (Fig. 7). The women buried in the neighbouring delta villages of Rusnė and Šyša were adorned with belts of similar style and construction, and similar brooches. These finds come from the same period and their chronology can be established by comparison with similar finds from the eastern Baltic Region and the rest of Europe. A fashion for women's composite metal belts thrived in Europe during the 16 cent. and the first half of the 17 cent. (Harder, 2010). It was typical of the eastern Baltic region too, where expensive silver chain belts with plates on the front part have been unearthed (near the female skeleton No. 2 found at Cēsis (Venden) Castle in Latvia from the 1570s (Fig. 8) and in the 17-cent. hoard at Kuikatsi (Lowenhof) in Estonia; in the Mazjumprava [Jumpravmuiža] hoard in Courland, near Riga, which is thought to have been hidden in the 1650s). It is interesting that the Mazjumprava belt belonged not to a member of the upper classes but to a wealthy fisherman. Moulded copper belts were made for a wide range of consumers, judging by the numerous finds made in the Nemunas Delta. Motifs signifying marriage (cherubim, cupids, angels) decorated the y a and Rusnė belt plates and these were spread widely throughout Europe. This is typical of the decoration of German bride belts (*Brautgürtel*). In Courland (Riga) during the second half of the 16 cent. there was a strong group of craftsmen making metal belts and the fashion for Curonian women to wear such belts lasted until the 18 cent. and in some places as late as the 19 cent. The Rusnė and Šyša finds represent local variants of a European fashion and were influenced perhaps by Curonian makers.

Silver gilt ring brooches with nodules from Women's Graves 3 and 14 at Rusnė are similar in extravagance and form to silver nodule brooches found in what is now Latvia (Courland and Livonia) (Fig. 9:1). They were particularly popular in the 17 cent. and derivative versions were worn in Latvia in the 18 cent. From historical sources we know that such brooches were made by goldsmiths in Riga, Jelgava/Mitau, and Bauske as well as in places closer to the Nemunas delta such as Kuldīga/Goldingen, Liepāja/Libau and Ventspils/

Windau. It is hard to tell whether the Rusnė brooches were made by goldsmiths in Eastern Prussia or Courland. The Šyša ring brooches with nodules represent a simplified form of silver nodule brooches such as those found in Rusnė Graves 3, 14. Attention should be paid to the engraving on the Šyša brooches which is also more simple in comparison with the decoration of the brooches from Rusnė 4 and 18. At the turn of the sixteenth and seventeenth centuries engraving silver and bronze brooches was common throughout the eastern Baltic – as we see from finds in barrows at Kambja and Siksala Kirikumagi (Estonia, Fig. 9:2), the Latvian hoard at Mazjumprava and the Semigallian barrows at Tervete and Vilces Kalnaplate. The plates on belts from Cēsis and Kuikatsi were engraved with floral designs. Thus the ring brooches from Šyša and Rusnė are a local reflection of eastern Baltic forms showing the quite close similarities in fashion between inhabitants of the Nemunas Delta and Courland.

The Šyša star/rosette brooch is the earliest of the Švedkapii finds and shows that the hill was a village cemetery as the 15 cent. when the church at Rusnė began to function. On the basis of stylistic similarities and parallels from the eastern Baltic the widest chronology of the Šyša and Rusnė finds would be the late-16 and 17 centuries; the narrowest dating period would be the first half of the 17 century.

The name for the old village cemetery at Šyša (Švedkapii, Maro kapelii) may derive from local memories of Swedish rampages in the area in the 17 cent. or the loss of local life to plague in the early 18 cent. It may be that the Švedkapii were abandoned as 'alien' or 'unclean' at the turn of the 17–18 centuries. Later two new cemeteries were established at Šyša, closer to the Atmata river on both its left and right banks.

On the basis of Prussian sumptuary laws from 1577–1620 the women buried in Rusnė with belts may have belonged to either the second rank of free inhabitants or the third rank of inn-keepers and peasants, who were permitted to wear silver ornaments. The Šyša finds may have belonged to such classes of people or to lower groups of servants and hirelings.

The ring brooches with nodules are of Curonian style and may have been imported to the Nemunas delta by refugees from Courland to Prussia who are mentioned in 15–17 cent. sources. Otherwise the style may have arrived via cultural-commercial links spanning the eastern Baltic littoral.

The 'democratic' spread of the European fashion for composite belts among women of the middling type in the lower reaches of the Nemunas river and local regional peasant brooch fashions reveals links between people of various classes. The common stereotype of "upper class Germans" and the "lower-class Balts" should be tempered. Life along busy and strategically important water routes determined the europeanisation of female dress and the maintenance of regional features.

Įteikta 2012 m. birželio mėn.